

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2015. március / XXVII. évfolyam 3. szám

Szombat

**Purim
Eszter-ünnep
Női szám!**

**Házasságközvetítés
Izraelben**

Szabó Magda zsidói

Szántó T. Gábor: Transz

**Balázs Gábor:
Eszter könyve és az erotika**

**Interjúk: Mérő Vera
Shiri Zsuzsa
Toronyi Zsuzsanna**

**„Átélttem a családon
belüli hallgatást...”**

Interjú Fullajtár Andreával

Ragyogó kedvezmények egész évben!

Mennyit költesz könyvre egy évben? És színházra? Mozira? Belépőkre?
És mennyi annak a 20 százaléka? Számolj utána bátran! A Magyar Narancs-olvasókártyával több ezer forintot spórolhatsz kedvenc helyeiden. Már csak ezért is érdemes egy évre előfizetni! Ha most 10 689 forint kedvezménnyel* 19 860 forintért megrendeled a Magyar Narancsot, 20 százalék kedvezményre jogosító „Olvasókártya” az ajándék!

magyarnarancs.hu/elofizetes

Az előfizetés lejártáig 20% kedvezményt nyújt:

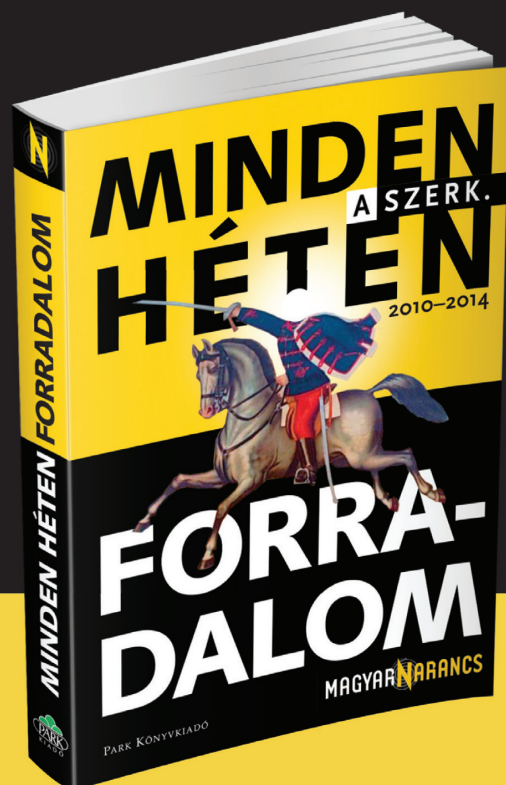
A38 Hajó • Bethlen Téri Színház • Cirko-Gejzír • Fonó Budai Zeneház • Írók Boltja • Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház • Katona József Színház és Kamra • Ludwig Múzeum • Nemzeti Táncszínház • Örkény Színház • Petőfi Irodalmi Múzeum • Szkéné Színház • Trafó • Tuza Antikvárium • MODEM (Debrecen) • Apolló mozi (Pécs) • Zsolnay Örökségkezelő (Pécs)

10% kedvezmény: Transz Art Café

7% kedvezmény: Lira Könyvesboltok

MAGYAR NARANCs

A SZERK. 2010-2014 MEGJELENT AZ ELMÚLT NÉGY ÉV LEGJOBB VEZÉRCIKKEI EGY KÖTETBEN!

Rendelje meg a Narancstól, és mi ingyen kiszállítjuk Önnek!
Olvasókártyával 20% kedvezménnyel, azaz 3190 forintért!
Ha személyesen veszi át, szerzők által dedikált példányt adunk.

TELEFON: 06 1 219 0862 | **E-MAIL:** konyv@narancs.hu

MAGYAR NARANCs

WWW.PARKKIADO.HU | WWW.FACEBOOK.COM/PARKKIADO

TARTALOM

4 | HÁREMHÖLGY

Balázs Gábor:
„Ha elveszek, hát vesszek
el!” – Eszter könyvének
erotikus magyarázatai
a rabbinikus hagyományban

8 | NEMLÉTEZŐ SZEREPÁLOM

„Átélttem a családon belüli
hallgatást” – Fullajtár
Andrea színésznővel
beszélget Várnai Pál

11 | ÁRVAHÁZ

Hódos Mária:
„Éjszaka még fölvarrok
tizenöt gombot...”

15 | HOLOKAUSZT

A Talmud „hiperlinkjei”
– Interjú Toronyi Zsuzsával,
a Zsidó Múzeum és Levéltár
igazgatójával

17 | ÉDENKERT BIZTOSÍTVA

Sasvári Ildikó:
A házasságközvetítés
előnyei

20 | PORNOGRÁFIA

„Tabukkal foglalkozom,
mert sértik az igazságérzetemet”
– Interjú Mérő Verával

22 | ÚRISTEN AZ ALFÖLDÖN

Kiss Noémi,
Németh Ványi Klári:
Szabó Magda zsidói

27 | BORDÉLYHÁZ

„Titkukat magukkal
vihették a sírba”

28 | NŐLELKŰ RABBINÖVENDÉK

Szántó T. Gábor:
Transz

34 | LÁGERSZAKÁCSKÖNYV

Hédi néni nappalija

22-26. SZABÓ MAGDA
ZSIDÓI

2015. március
5775. ádár-niszánA Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer**Szerkesztőbizottság:**Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás**Szerkesztőség:**Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek**Állandó külső munkatársak:**Uri Asaf, Csáki Márton
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári
Pályi Márk, Seres Attila
Szarka Zsuzsanna
Vári György, Várnai Pál**A megjelenést támogatja:**Amerikai Joint Magyarországi
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális AlapprogramA héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Trokán Nóra

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2015. február 20-án

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.org

Egyéves előfizetői díj: 5950 Ft

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Magsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Balázs Gábor

„HA ELVESZÉK,
HÁT VESSZÉK EL!”Eszter könyvének erotikus magyarázatai
a rabbinikus hagyományban

A héber Szentírás legtöbb könyvéről könnyű megérteni, miért találtattak alkalmasnak arra, hogy Izrael népének fiai „isteni üzenet”-ként adják tovább őket nemzedékről nemzedékre. Van azonban legalább három olyan könyve a Tánákhnak, amelyek olvasásakor joggal vethető fel a kérdés: vajon milyen megfontolás vezette a kanonizálást végző bölcseket, amikor eldöntötték, hogy ezek az alkotások is bekerüljenek a szent iratok közé?

Ezt a döntést még érdekesebbé és fontosabbá teszi, hogy mindhárom „problémásnak” tartható könyv az éves liturgiában az ünnepek alkalmával olvasott öt tekercs (*chámés megilot*) közé tartozik. E könyvek szentnek minősítése érthetetlen a Szóbeli Tan bölcseinek értelmezése nélkül. Ha a Misna korában élő rabbik nem döntöttek volna úgy, hogy a *Sir hásirim* (Énekek éneke) valójában Isten és Izrael kapcsolatát leíró allegória, akkor nehéz lenne másnak, mint ókori erotikus költeménynek látni.¹ Az egész Biblia talán legfilozófikusabb műve, a *Kohelet* (Prédikátor könyve) a bölcsek útmutatása nélkül egyike lenne a sztoicizmus szellemében írott filozófiai költeményeknek, amelyek üzenetei nem feltétlenül egyeztethetők össze a héber Szentírás szellemiségével.²

Eszter könyve olvastán szintén joggal vethető fel a kérdés: miért döntöttek a bölcsek e könyv kanonizálása mellett?

Eszter könyvében nem szerepel Isten neve, nincs benne szó a Tóra parancsolatairól, egy zsidó férfi egy nem-zsidó uralkodó háremébe engedi a nevelt lányát, ráadásul arra utasítja, hogy titkolja el zsidóságát. Azt is nehéz elképzelni, hogy Eszter, származása felfedése után, a perzsa király udvarában meg tudná tartani a tórai előírásokat. Sorolhatnánk még a vallási és etikai kérdések tömegét felvető részeket a történetben, mely inkább tűnik udvari cselszövések krónikájának, mintsem a lelki, szellemi és vallási okulásra szolgáló Szentírás részének.

A rabbinikus szövegek egy része is elismeri a könyv problémás mivoltát. A Jeruzsálemi Talmud Megilá traktátusában (1:5) idézett Bölcsek egyrészt úgy vélik, hogy a könyv fokozza a zsidógyűlöletet, ezért jobb lenne kihagyni a kánonból, másrészt pedig mivel purim nem szerepel a Tórában, ezért vonakodnak az erre a napra vonatkozó szabályokat kötelezővé tenni

minden zsidó számára. Végül isteni közbeavatkozás szükségeltetik purim elfogadásához: „Egészen addig vitatkoztak erről, amíg Isten felnyitotta a szemüket és meglátták, hogy már a Tórában, a Próféták könyveiben és a Szent Íratok között volt erre utalás.”

Eszter könyvének egyik legnehezebben érthető része a zsidó jog által szigorúan szabályozott szexualitás területéhez kapcsolódik: egy zsidó nő egy nem zsidó uralkodó feleségévé lesz, és mindezt pozitív színben tünteti fel a történet. A rabbinikus értelmezések ráadásul időnként nemhogy csökkentenék, hanem még fokozzák is a tiltott erotika felvetette zsidó jogi problémákat. Az alábbiakban következő forrásoknak három közös nevezője van: az erotikus elem; a női szereplők aktívan alakítják a történetet, és nem csak passzívan, a háttérben vannak jelen; a rabbinikus magyarázatok inkább fokozzák, semmint csökkentik a szöveg problematikusságát.

1. téma: *Az Áchászvéros–Vásti-konfliktus erotikus aspektusának értelmezése*

Eszter könyvének első fejezete leírja, hogy Áchászvéros, a viszonylag új uralkodó hat hónapig tartó lakomát rendez birodalma minden polgára számára, majd a nagy mulatság végén a király a hatalmi elit szűkebb körét egy „after partyra” látja vendégül. A következő események ekkor történnek meg:

„A hetedik napon a királynak jó kedve támadt a bortól, és megparancsolta [...] hét eunuchjának [...], hogy hozzák Vásti királynét koronával a fején a király elé, megmutatva a szépségét a népeknek és a vezetőknél, hiszen szép volt. De a királynő, Vásti nem volt hajlandó eljönni a királynak az eunuchokkal küldött parancsára.” (Eszter 1:10-12)

Míg a bibliai történetből nem derül ki, hogy pontosan miért nem engedelmeskedett a királyné a parancsnak, a rabbinikus magyarázat érdekes és váratlan kiegészítéssel látja el az eredeti szöveget:

Eszter rábá 3:13,14

Rabbi Ájbo azt mondta: Izrael dicséretére szolgáljon ez a vers! Amikor Izrael [népe] eszik, iszik és vígad, áldják, dicsérik és magasztalják a Szentet – áldott legyen –, viszont amikor a világ népei esznek és isznak, olyankor hiábavalóságokkal foglalkoznak. Van, aki azt mondja: „A médnők a legszebbek!” És van, aki azt: „A perzsa nők a legszebbek.” Az az ostoba³ azt mondta nekik: „Az edény,⁴ amit az az ember⁵ használ, se nem mész, se nem perzsa, hanem káldeus. Akarjátok-e látni?” Azt felelték: „Igen, de legyen meztelen!” Azt mondta: „Jöjjön meztelenül!”

R. Pinchász és R. Chámá bár Gurjá Ráv nevében azt mondta: Azt kérte, hadd lépjen be ágyékkötőben, mint egy prostituált, de ezt sem engedték, mert azt mondta, meztelenül jöjjön. [...]

Vásti szívéhez szóló szavakat üzent neki: „Ha szépnek találnak, kedvet kapnak rám, és téged meg akarnak majd ölni, hogy megkaphassanak. Ha csúfnak találnak, te is megundorodsz tőlem.” Hiába beszélt utalásokban, vagy akár nyílt szemrehányással, [Áchászvéros] nem hallgatott rá.

A Bölcsék kiegészítése első olvasatra igen távolinak tűnik a szöveg szó szerinti jelentésétől (ami nem ritka jelenség a rabbinikus szövegeknél), de ezzel együtt nem nehéz felfedezni a kapcsolatot az eredeti szöveg és az interpretáció között. A részeg Áchászvéros szándéka világos a bibliai szövegből is: miután már megmutatta palotája féltett kincseit, dicsekedni akart legszebb kincsével: a feleségével is. Vásti szépsége egyértelmű a szövegből, és mivel az egyetlen említésre kerülő ruhadarabja a koronája – és a szöveg írhatta volna azt is, hogy teljes királynői pompájában jelenjen meg –, ezért a Bölcsék úgy értelmezték az olvasottakat, hogy Áchászvéros parancsa szerint Vásti egyetlen ruhadarabja, amit megjelenésekor viselhetett, a koronája volt. Tűnjön számunkra bármily hihetetlennek és távolinak a valóságtól ez a parancs, még e midrás keletkezésénél jóval később, a keresztény középkorban is elképzelhető volt ez a szituáció. Úgy tűnik, a lovagkirályok (köztük maga Arthur király is) szokásaitól nem volt idegen, hogy a pünkösdi lakoma

fénypontjaként megmutassák hűbéreseiknek feleségüket a maga természetes szépségében.⁶

Eszter könyvében tehát a bonyodalom azzal indult, hogy a királyné vesztét okozta ellenszegülése a király, erotikus feszültségtől feltehetően nem mentes parancsának.

2. téma: *Eszter a palotába kerül, és meghódítja Áchászvérost*

Miután Áchászvéros haragja csillapodott, elkezdte Vásti hiányát érezni.

Eszter 2:2-5

„A király szolgálatára álló ifjak ezt mondták: Keresni kell a királynak szép termetű szűz leányokat. Nevezzen ki a király megbízottakat birodalma minden szép termetű szűz leányt Susán várába, az asszonyok palotájába. Bízzák rá őket Hégajra, a király háremőrére, a nők őrizőjére, és adjanak nekik szépítőszeret. Az a leány legyen Vásti helyett a királyné, akit a király a legszebbnek talál. Tetszett ez a beszéd a királynak, és aszerint járt el.”

Eszter könyve nem jelzi, hogy Mordekhai bármi ellenállást tanúsított volna a király parancsával szemben.⁷ Esztert arra utasította, hogy a palotába kerülve ne fedje fel zsidóságát. A bibliai szövegből nem derül ki pontosan, hogy Eszter mivel nyerte meg előbb az udvari emberek, majd maga Áchászvéros szívét, de végül a királyt választotta feleségül. A Talmud ismét sokak számára talán meglepő – sőt megbotrántoztató nyíltsággal – taglalja, hogy Eszter hogyan vetette be női csáberejét és erotikus technikáját annak érdekében, hogy ő legyen Áchászvéros választottja:

Babilóniai Talmud, Megilá 13a

„A király megszerette Esztert jobban az összes nőnél, és jobban megnyerte a kegyét és a tetszését minden szűznél.” (Eszter 2:17)

Ráv azt mondta: Amikor Áchászvéros egy szűz ízére vágyott, azt ízlelte, ami-

kor egy nem-szűz nő ízére vágyott, azt ízlelte.

Bár a korábban idézett részben (Eszter 2:2-3) azt olvashattuk, hogy csak szüzeket vitettek a palotába, azonban ebből a 17. versből mégis úgy tűnik, hogy Áchászéros egyaránt válogatott szüzek és szexuális tapasztalattal már rendelkező nők közül. A rabbinikus értelmezés szerint Eszter azért lett a megfelelő nő Áchászéros számára, mert intim együttléteik során képes volt eltérő jellegű erotikus örömeikben részesíteni az uralkodót, Eszter sikerének magyarázata tehát szexuális sokoldalúságában rejlett. Ha pedig ez a leírás nem lett volna elég plasztikus, akkor egy másik szöveg még részletesebben – és vallásos prűdériával semmiképpen nem vádolható módon – kifejti Eszter anatómiai adottságait:

Babilóniai Talmud, Yomá 29a

Miért hasonlították Esztert az őzhez? Olyan volt, mint az őz, akinek szűk a méhe, és ezért az ugyanannyira kíváncsi a társa számára minden órában, mint az első órában volt. Hasonlóképpen: Eszter minden órában oly kíváncsi volt Áchászéros számára, mint az első órában.

3. téma:

Eszter–Mordekháj– Áchászéros: édeshármas⁸

Eszter könyve (2:5-7) viszonylag egyértelműen leírja az Eszter és Mordekháj közötti családi kapcsolatot:⁷

„Volt Susán várában egy Mordekháj nevű zsidó [...] Ő nevelte Hádászá, azaz Esztert, nagybátyja leányát, mert nem volt neki sem apja, sem anyja. A leánynak termete is, arca is szép volt, apja és anyja halálakor, Mordekháj a leányává fogadta.”

Az elfogadott magyar fordítások teljesen egyértelműnek tűnnek, és semmi sem utal arra, hogy a szövegben lenne bármilyen rejtett üzenet. Éppen ezért hat teljes meglepetésként az egyik igen elterjedt vált rabbinikus kommentár:

Babilóniai Talmud, Megilá 13a:

Rabbi Méir nevében tanították: Ne

úgy olvasd, hogy a lányának (חַבְלָה – levát), hanem úgy, hogy a feleségének (חַבְלָה – levajit).

A kommentár megértését nagyban segíti, az Eszter könyvéből idézett rész a héber szöveg szerkezetéhez jobban ragaszkodó – noha magyarul kicsit megbicsakló – fordítás:

A leánynak termete is, arca is szép volt, apja és anyja halálakor, Mordekháj leányául (חַבְלָה – levát) vette (חָקַל – lekácháh) őt magának (וְלוֹ – lo).

E kommentár⁹ egy szójátékon alapul. A héber *lány* (bát) szó csak a bibliai írásmódban gyakran elhagyott „jod” (é) betűben különbözik a *ház* (bájit) szótól, ami viszont jelent feleséget is.¹⁰ Ezenkívül alátámaszthatja még ezt az értelmezést az, hogy a mondatban irrelevánsnak tűnik Eszter külsejének részletes leírása, amennyiben csak egy örökbefogadási történetet olvasunk. Ám ha egyben házasságról is szó van, akkor érthető, hogy miért volt fontos hangsúlyozni Eszter szépségét. Redundánsnak tűnik az is, hogy miután a szöveg közli, hogy Mordekháj nevelte Esztert, még azt is leszögezi, hogy lányának fogadta. Végül a héber *venni* (חָקַל – lácháh) ige használata szintén utalhat a házasságkötésre.¹¹ Ezzel együtt világos, hogy nem lett volna szükségszerű így értelmezni a bibliai szöveget, sőt ez az értelmezés a zsidó jog szempontjából további bonyodalmakat teremt. Egy férjes asszonyra sokkal szigorúbb szexuális tilalmak vonatkoznak, mint egy egyedülálló nőre. Amennyiben egy férjes asszony szabad akaratából nemi kapcsolatot létesít a férjén kívül bármilyen más férfival, akkor házasságtörést követ el, és ez a hálákhá szerinti egyik legsúlyosabb szexuális vétség (amely elvileg akár halálbüntetést is vonhat maga után). Egy hajadon szexuális kapcsolata csak sokkal kevésbé súlyos bűnnek számító „szexuális helytelenkedés”. Így a hálákhá szempontjából sokkal kisebb problémát jelentene, ha minden rabbinikus magyarázat egyetértene abban, hogy Eszter hajadonként került Áchászéros háremébe.

Az alábbi vershez fűzött magyarázatokban folytatódik a meglepő értelmezések sora.

Eszter 2:20

„Eszter ugyanúgy követte Mordekháj utasításait, mint abban az időben, amikor még a gyámja volt.” (Eszter 2:20)

Babilóniai Talmud, Megilá 13b

„Eszter ugyanúgy követte Mordekháj utasításait” – Rabbi Jirmijá azt mondta: a menstruációs vérét megmutatta a bölcseknek.¹²

„Mint abban az időben, amikor még a gyámja volt” – Rábá bár Limá Ráv nevében mondta: Miután felkelt Áchászéros öléből, alámerült a rituális fürdőben, majd Mordekháj ölébe ült.

Ez a kommentár tehát nemcsak azt a nehezen elképzelhető állítást teszi, hogy Eszternek valamilyen módomban lehetősége volt a hálákhá szexuális törvényeinek megtartására törekedni Áchászéros háremében, hanem még arról is megpróbálja meggyőzni az olvasót, hogy Eszter és Mordekháj továbbra is fenntartották házastársi viszonyukat. Igaz, hogy a zsidó jog szempontjából egy férjes asszony, aki nemi erőszak áldozata lett (például kényszerházasságban él egy nem zsidóval) továbbra is létesíthet nemi kapcsolatot a férjével. Ám a gyakorlati megvalósíthatóság nehézségein túl a két férfival párhuzamosan nemi életet élő Eszter képe mind a zsidó jog, mind a hagyományos zsidó szexuális etika szempontjából igencsak nehezen értelmezhető. Sokkal könnyebb elképzelni azt, hogy Eszter és Mordekháj felfüggesztik házastársi kapcsolatukat, és reménykednek Eszter szabadulásában, mint azt a helyzetet, amit Rává bár Limá kommentárja teremt, így ez az interpretáció egészen egyedülállónak és megmagyarázhatatlannak tartható.

Minden atipikussága ellenére sem lehet az előző kommentárt példátlanunk minősíteni, hiszen legalább még egy olyan rabbinikus textust találhatunk, amely szerint szintén elképzelhető, hogy Eszter és Mordekháj – feltételezett – házassága nem ért véget automatikusan azal, hogy Eszter Áchászéros feleségévé lett. Miután Hámán mesterkedéseinek következtében Áchászéros engedélyezte a zsidók kiirtását, Mordekháj azt követelte Esztertől, hogy járuljon hívatlanul¹³

Áchászéros elé, és könyöröggön a zsidók megmentéséért. Eszter némi tiltakozás után beleegyezett, és azt kérte Mordek-hájtól és a többi zsidótól, hogy böjtöljenek küldetése sikere érdekében.¹⁴ Szavait a következőkkel zárta:

Eszter 4:16

„Menj, és gyűjts össze minden zsidót, aki csak Susánban található, és böjtöljete-
tek értem! Ne egyetek, és ne igyatok há-
rom napig se éjjel, se nappal! Én is
ugyanígy böjtölök szolgálóimmal, aztán
bemegek a királyhoz a törvény ellenére
is. Ha elveszek, hát vesszek el!”

Babilóniai Talmud, Megilá 15a

Ráv Ábá azt mondta: „a törvény elle-
nére is” – eddig minden nap nemi erő-
szaknak számított, mostantól beleegye-
zésnek számít.

„Ha elveszek, hát vesszek el” – hason-
lóan ahhoz, hogy elvesztem apám házá-
ból, most elveszek a te [ti. Mordekháj]
házadból is.

Ez az Eszter helyzetével mélységesen
empatizáló kommentár két rendkívül ér-
dekes megoldást is alkalmaz. Ráv Ábá
szerint Eszter „a törvény ellenére is” kife-
jezést használva nem a király parancsáról
beszél (mely megtiltja az uralkodó előtti
hívatlan megjelenést), hanem a zsidó tör-
vényről, a hálákháról, amely innentől
kezdve úgy tekinti őt, mint aki beleegye-
zett egy másik férfival való nemi kapcso-
latba. Mivel a beleegyezés után Eszter há-
zasságtörő nőnek fog számítani, ezzel el-
vesztette annak lehetőségét, hogy valaha
is feleségként visszatérhessen Mordekháj-
hoz. Így az igazi veszteség, melyről a „ha
elveszek, hát vesszek el” kifejezés szól,
nem az Eszter által vállalt életveszélyről
szól, hanem arról, ami Ráv Ábá szerint
még a halálnál is rosszabb: Eszter elvesz-
tette annak lehetőségét, hogy visszatér-
jen zsidó férjéhez.

Nehéz megérteni, mi oka lehetett an-
nak, hogy a Talmud bölcsei fontosnak
éreztek, hogy Esztert Mordekháj „felesé-
gévé tegyék”, és ezzel az olvasatukkal

rendkívüli jogi nehézségeket teremtsen-
nek. Talán magyarázata lehet, hogy
hangsúlyozni akarták: egy férjes asz-
zony, aki nemi erőszak áldozata lett,
változatlanul megmaradt zsidó férje fele-
ségének, és férje köteles őt továbbá is fele-
lőségként kezelni. Valamennyi férfi kö-
telesség érvényes a nemi erőszak után, és
a férj még akkor is köteles kiváltani fele-
ségét a fogságból (majd utána folytatni
vele a teljes házasság életét), ha a feleség
hosszú ideig kényszerházasságban élt
egy másik férfival. Amennyiben ezt az ál-
talános ókori patriarchális társadalmi be-
rendezkedéshez képest igencsak nőbarát-
nak és „progresszívnek” számító értelme-
zést fogadjuk el, akkor ezzel, ha az ere-
deti bibliai szöveg felvetette problémákat
nem is oldjuk meg, de legalább azt meg-
érthetjük, hogy milyen magasabb erköl-
csi megfontolás vezette Bölcsünket ak-
kor, amikor látszólag csak tovább bonyo-
lították magyarázataikkal az Eszter
könyvében leírt amúgy sem egyszerű
helyzetet.

JEGYZETEK

- 1 A Misna Jádájim című traktátusa (3:5) tartal-
maz egy vitát a Szentírás egyes könyveinek
kanonizálásáról. Ebben a vitában az egyik
legnagyobb tekintélyű bölcs, Rabbi Ákivá
olyan messze megy, hogy azt állítja: „Nincs a
világon még egy olyan nap, amely annyit ér-
ne, mint az, amikor az Énekek Énekét Izrael-
nek adták! A Szentírás minden könyve szent,
de az Énekek Éneke a szentek szentje.” A kri-
tikus olvasóban persze a könyv e vehemens
védelme csak tovább táplálja a gyanút, hogy
a kanonizálás ellen egy vagy több nem elha-
nyagolható fontosságú bölcs tiltakozott.
- 2 A Babilóniai Talmud Sábát traktátusában
(30b) is beszámolnak a Kohelet kanonizálá-
sáról szóló vitáról: „A Bölcsök el akarták ás-
ni a Kohelet könyvét, mert az önellentmon-
dásokat tartalmaz. Miért nem ásták el? Mert
az eleje és a vége a Tóra tanítását tartalmaz-
za.” Ebből a forrásból egyértelműnek tűnik,
hogy a Bölcsök egy része úgy vélte, hogy a
Kohelet könyvében eretnek nézetek is szóhoz
jutnak.
- 3 Értsd: Áchászéros.
- 4 Értsd: Vásti.
- 5 Áchászéros saját magáról beszél harmadik
személyben.

- 6 Lásd: Georges Duby: *A nő a középkorban*,
Corvina Kiadó, Budapest, 2000, 300. o.
- 7 Mordekháj ellenállásának látszólagos hiánya
a Bölcsöknek is szemet szúrt. A nagy közép-
kori kommentátor, Rási (Slomo Jicháki,
1040-1105) azzal magyarázza, Mordekháj be-
leegyezését, hogy prófétai látomás segítségével
tudta, hogy Eszter fogja megmenteni Iz-
rael egész népét. Egy midrás (Ágádát Eszter,
Eszter 2:8-hoz) szerint pedig elrejtette Esz-
tert, és csak akarata ellenére tudták elvinni.
A legradikálisabb álláspontot a nem zsi-
dókhoz gyakran rendkívül ellenségesen vi-
szonyuló és a zsidók és nem zsidók közti sze-
xuális kapcsolatot vehemensen ellenző
Zohár (Ki técc 276a) könyvében találjuk,
mely szerint valójában Áchászéros egy Esz-
ter helyére küldött démonnal közösült.
- 8 Eszter, Mordekháj és Áchászéros kapcsolatá-
nak magyarázatához lásd az alábbi részletes
elemzést: Walfish, Barry Dov: „Kosher Adul-
tery? The Mordecai-Esther-Ahasueros Tri-
angle in Midrash and Exegesis”, *Prooftexts*
22/3, 2002, 305–333. o. (A továbbiakban:
Walfish.)
- 9 Noha ez az értelmezés a rabbinikus szövegek
közül csak a Babilóniai Talmudban (il-

- letve az ahhoz kapcsolódó írásokban) talál-
ható meg, de már az i. e. 3. század környé-
kére datált Septuagintában (a Tánákh görög
fordítása) feleség szerepel lány helyett,
így valószínűleg ősi értelmezési hagyó-
mányról lehet szó. Lásd: Walfish, 308. o.
- 10 Lásd pl: Misna, Jomá 1:1 kommentárja a
Vájikrá (Leviticus) 16:6-hoz.
- 11 Az ige ilyen használatára számos bibliai
példa van: Berésit (Genézis) 25:20, Semot
(Exodus) 6:25, illetve további példákért és
megegyezésért lásd Walfish, 325. o. 13.
jegyzetét.
- 12 Ha a rituális tisztaság kérdésével kapcsolat-
ban kétely vetődik fel, akkor rabbinikus
szakértő véleményét kell kikérni a vérzés
jellegét kapcsolatban.
- 13 Még a királyné is életveszélyt vállalt, ha hi-
vatlanul jelent meg a király előtt. Lásd:
Eszter 4:11.
- 14 Eszter könyvének egyik legkomolyabb teo-
lógiai kihívását jelenti, hogy Isten nevét és
a Hozzá való imát a bibliai szöveg még e
helyütt sem említi, noha ebben a kontex-
tusban magától értetődő lenne, és olyan,
mintha Istent direkt „kiszerveztették” vol-
na a szövegből.

„ÁTÉLTÉM A CSALADON BELÜLI HALLGATÁST”

Fullajtár Andrea színésznővel beszélget Várnai Pál

– Az EMIH és Gárdos Péter rendező ismert embereket kért fel, hogy meséljenek a zsidósággal kapcsolatos élményeikről. A Zsidó Mesék elnevezésű programban Ön is részt vállalt.

– Korábban se hallgattam el, nem a Zsidó Mesékben beszéltem először a származásomról. Péter felkért engem is, mint másokat, nem zsidókat is, hogy mondjanak valamit arról, hogy kötődnek a zsidósághoz.

– Nagymamája, Galló Olga Auschwitzban, majd az azt követő szökés és menekülés közepette naplót vezetett, amelyet csak a hetvenes évek végén jelentetett

ezt a családon belüli hallgatást, és, úgymond, kölcsönös tapintatot. Anyu nekem azt mesélte, hogy ő anynyira szorongott mindattól, amin az ő anyja keresztülment, hogy nem nagyon kérdezgette. Én viszont nagyon kíváncsi voltam. Tőlem már távolabb voltak ezek a szörnyű élmények és nem hagytam békén nagyanyámat, kérdezgettem, és így, bár vonakodva, egyre többet mesélt. A rendszerváltás környékén még lelkes gimnazista voltam, örvendeztem, hogy itt van már a szabadság, az új világ, mindenki egyenlő, és végre eltörlődik a sok múltbéli probléma. Nagymamám, aki már a harmadik rendszerváltást élte át, bölcsőbb volt, és azt mondta, hogy ez nem így van, ennél sokkal előrelátóbbnak kell lenni, és nem kell hivalkodni a családi múltunkkal.

– Hogyan hatott a könyv és a nagymama meséi az ön fejlődésére?

– Ami megjelent, csak a töredéke volt annak, amit ő írt. A könyv komoly cenzúrán ment át, a pozitív színben feltűnő német és a negatív színben feltűnő orosz katonán át sok mindent kellett kihúzni, de én az egészet olvastam. Unokaként és gyerekfejjel nagyon nehéz volt elképzelni, hogy annak az idős néninek, akit én ismerek, s aki a vállamig ért, ennyire regényes élete volt. Nehéz volt a kettőt összekötni. Kicsi koromat körbelengték a tárgyi emlékek, például az auschwitzi ceruzacsonkok, amelyekkel a naplóját írta, s amelyekkel megengette, hogy játsszak. Az egész olyan mesebeli volt, hogy ő olyan nagy dolgokat csinált, amikor én még nem is éltem. Csak később fogtam fel, hogy ezek mögött a történetek mögött mennyi szörnyűség rejtőzik. Azt hiszem, ha csak a negyedét kellene végigcsinálnom, nem bírnám. Gyerekként sokkal inkább a vadregényessége és a meseszerűsége fogott meg. Nagymama maga is igyekezett azokat az elemeket használni belőle, amelyek egy gyerek számára izgalmasak.

Fotó: Dömölky Dániel

Részlet a *Csendet akarok* című előadásból

meg *Tíz hónap Babilon* címmel. Ön a Zsidó Mesék sorozatban a nagymamájáról vall, akivel gyerekkorában sokat beszélgetett, s aki valami olyasfélét is mondott, hogy „ne mondogasd másnak”. Említi, hogy a nagymama az unokájának mesélt, de a lányának nem.

– Nehéz volt ezekről az élményekről és a meggyilkoltokról beszélni. Én is átéltem gyermekkoromban

– A család teljesen asszimilált volt?

– Abszolút. Nagymamám nem volt vallásgyakorló, az ő édesanyja még igen. A nyilas időkben meg kommunista ellenálló is volt.

– Családja jó része elpusztult, s alig ismerte a rokonait. A második vagy harmadik generációnak hasonló traumát jelenthet az, amin felmenői keresztülmentek, netán büntudata is van...

– Rengetegen kutatják, hogy az auschwitzzi háttérrel rendelkező családokban, a harmadik vagy negyedik generációban tovább él, szinte öröklődik egyfajta szorongás, mindenféle olyan helyzetekben, ahol valakit bántanak, vagy fizikai atrocitásnak tesznek ki. S hát a másik oldalon is a későbbi generációkban éled fel a tettvágy, hogy rendbe hozzák, amit az őseik műveltek.

– Mindaz, amit a történekekről megtudott, mekkora szerepet játszik abban, hogy kiálljon ügyekért, képes legyen szolidaritásra, empátiára?

– Biztosan van szerepe. Még első osztályos koromban pártját fogtam egy osztálytársamnak, akit az egész osztály csúfolt, mert más volt a bőre. Azt mondtam, hogy aki őt bántja, engem is bánt. Onnantól kezdve a többiek is elfogadták, és a szülei éveig hálások voltak nekem. Felnőttként is rosszul viseltem, ha valakit bántanak. Rosszul érint az is, ha egy embercsoportot vagy az ahhoz tartozókat bántják, megaláznak embereket. Ugyanez vonatkozik a gyereknevelésre. Nemrég egy áruházban közbeléptem, amikor egy anya megütötte egy gyermekét. A másik két gyerek úgy nézett rám, mint akik megértették, hogy ez nem természetes.

– Szerepei közül rám legnagyobb hatással a **Csendet akarok** című monológ (Csalog Zsolt drámája) volt. Ebből értettem meg igazából, hogy mit is jelent koldulni, hajléktalannak lenni.

– Annak idején bejött Zsámbéki Gábor az osztályba és három lánynak ajánlotta ezt a szerepet, amit végül én kaptam meg. Persze, egy harmadéves főiskolásnak ez óriási kihívás volt: monodráma az ország egyik vezető színházában! Azt mondják, hogy hitelesen játszotam el a szerepet, ami azért is érdekes volt, mert egy nálam húsz évvel idősebb nő gondolatvilágába kellett belelélnem magam. Ma már ez sajnos tömeges probléma, így a hajléktalanságra is másképp tekintenek az emberek, mint abban az időben. Egyre-másra döbbenünk rá, hogy a lakosságnak egy nagy része bármelyik pillanatban erre a sorsra juthat. Ami a darabban egyedülálló, hogy Csalog Zsolt képes volt egyszerre megmutatni egy szociális problémát a maga nyers valóságában, és nyelvi leleményeinek segítségével ebből költészetet csinálni. Ezt a hányattatott életet úgy dramatizálta, hogy egyik percben nevetünk, a másikban sírunk, az egészből mégis egy szerethető, világképpel rendelkező em-

Fotó: Trokán Nóra

beri lény alakja rajzolódik ki. Ezt a szerepet nagyon jó játszani, mert aki elolvassa vagy végighallgatja a történetet, az alaposan megismer belőle egy embert.

– Az ország egyik vezető színházában játszik. Miért szereti a Katonát?

– Említettem már Zsámbékit, aki harminc évig igazgatta a színházat, s egyben az én osztályfőnököm is volt. Amikor meghívott, nem volt kérdés, hogy idejőj-jek, s ma sem az, hogy hol legyek. Minden évad meg erősít abban, hogy, bár nagyon fontos máshol is játszani, de alapvetően itt van a szellemi közösség, amelyhez tartozom.

– Kiemelkedő drámai szerepei közül én a **Médeára** emlékszem leginkább: „döbbenetes erő”, „nagy tragika” – írták a kritikusok.

Részlet
a Kurácsi mama
című előadásból

– A drámai szerepekkel csak egy baj van: a negatív szerepekhez sok energia kell, míg ha az ember pozitív szerepet játszik, akkor feltöltődik. Ha egy évadban két-három olyan szerepet kell eljátszani, ami az embert nagyon leszívja, akkor nagyon hálás lesz, ha kap egy másfajta szerepet. Ha megkérdezzük, azt szoktam mondani, hogy szerepálmom nincs. Azt játszom el, amit kiosztanak a számomra.

– Egyik interjújában azt mondta, a színész keresgéli a különböző személyiségeit és végül önmagához jut el. A játék tehát segít az önismeretben?

– Ha a színész többféle karaktert játszik el, úgy érzi, hogy szakmailag arányos leterhelésben van része. Ami az önismeretet illeti, ez a színészet alappillére. Ahhoz, hogy egy színész különböző személyiségeket képes legyen megmutatni, elsősorban magát, a saját viselkedési mechanizmusát kell ismernie. A színészet egy szakma, amelyben a saját személyiségjegyeinket használjuk, vagy azokon keresztül mutatunk meg egy-egy figurát.

– A *Nem tudhatom* című előadásban Mácsai Pállal együtt lép fel. Valamikor én is nagyon szerettem ezt a szép, fontos és háború ellenes verset. Mégis azt gondolom, hogy a *Nem tudhatom* mintha túlságosan gyakran hangoznék el, más, nem kevésbé gyönyörű vers rovására. (Csupán, mint érdekességként említem, hogy a verset a költő néhány barátja, így Major Tamás is, aggályosnak találta.) Engem bánt, hogy Radnóti mellett feledésbe merül több száz kiváló, mártír sorsú zsidó művész. Közülük talán csak az

igen népszerű Rejtő Jenő él még az emberek emlékezetében. Így a többiek helyett is Radnóti költészete emlékeztet bennünket a borzalmakra.

– Nem értek egyet. Szerintem a *Nem tudhatom* egy iszonyúan fontos vers, ami a mi előadásunkban új értelmezést kap. Ezt az előadást már játsszuk egy éve, a Müpában, vidéken, nagyon nagy sikerrel. Igenis, húsbavágóan aktuális vers. Egyébként Gyarmati Fanni most megjelent naplója adja a gerincét az egésznek.

– Annak a Fanninak, megjegyzem, akinek a halálát meglehetősen csendben fogadta a magyar hivatalosság, holott nem kis szerepe volt Radnóti halhatatlanságában.

– Számomra nagy élmény volt, hogy öt nappal karácsony előtt ajándéknak akartam megvenni a naplót, és sehol nem lehetett kapni. Ez azt is mutatja, hogy egy ilyen értékes művet még a mai helyzetben is számon tartanak és értékének megfelelően becsülnék. Mi, Palival, Radnóti és Fanni levelezéséből válogattunk és a Dés apa-fiú páros csinálja hozzá a zenét. Egészen különleges vállalkozás ez. Több olyan vers hangzik el, amelyeket ma tanítanak az iskolában, de a *Nem tudhatom* itt teljesen mást jelent, mint ahogy azt irodalomórákon tanítják. Ahol eddig fiatalok előtt játszottunk, ők azt mondták, most először került igazán közel hozzájuk Radnóti. Ezt az előadást sok fiatalnak kellene megnézni. Attól, hogy bizonyos pontokon párhuzamba vannak állítva a mai magyarországi helyzettel, döbbenetesen felelnek egymásra a sorai.

Hódos Mária

„ÉJSZAKA MÉG FOLVARROK TIZENÖT GOMBOT...”

Fennmaradt egy napló. Az írógéppel sűrűn teleírt, csaknem ötszáz oldal írója művelt, kitűnő íráskészségű, németül és angolul beszélő, színes egyéniség. Hagyatéka három éve került a kezembe.

A pámtól kaptam a régi mappát. „Unalmas,” adta át a szöveget, ami az elhallgatásnak, a gyermekkori események meg nem történtté nyilvánításának volt a szinonimája. Végül ki mondta: „Nem akarom újra átélni azokat az éveket, de te írd meg.”

A naplóban szereplő egykori kisfiúk története több mint 70 évig feküdt eldugva egy polírozott, háromajtós ruhásszekrény alsó polcán. Semmi más, de ez megmaradt... Leporoltam, kibetűztem, kutakodtam levél- és könyvtárakban, számtalan segítséget kaptam kérve és váratlanul. Most kötetű formálom, hogy legalább egy-egy példány valahol, valakinél, de biztosan megmaradjon. Puzzle-szerűen szétzabdalt töredékekből rakosgattam össze a már-már örökre elmerülő adatokat, foltszerű emlékeket.

*

Holczerné Farkas Erzsébet 1938 őszén, ötéves kisfiával, Matyival leköltözött Békésre, elvállalva a Goldberger Lajos (1888-1944) gyógyszerész által alapított családi gyermekotthon vezetését.

A tíz fővel, hat-nyolc éves, zsidó fiúkkal indított otthon célul tűzte ki, hogy vallásos nevelésben részesíti, tisztességesen fölneveli, biztonságos, kiszámítható, szeretetteljes életet biztosít számukra, kitartatja és 18 éves korukra rendes szakmát ad a fiúk kezébe. Farkas Erzsébet úgy érezte, hosszútávon megtalálta élethivatását, teljességgel figyelmen ki-

vül hagyva az 1938 májusában hatályba lépett első zsidótörvény fenyegető, beláthatatlan következményeit.

*

Farkas Erzsébet 1936 és 1938 között, amíg le nem költözött Békésre, rendszeresen látogatta a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület¹ szemináriumait, ahol az egyesület egyik alapító tagja, Lévy Lajos orvosprofesszor felesége, Lévy Lajosné Freund Katalin analitikus tanítványa volt. Ott sajátította el a modern pedagógia elméleteit, eszmerendszerét, ott tanulta meg a gyakorlati munkamódszereket valamint azok alkalmazásának technikáit.

A napló írásának, rendszeres vezetésének legfőbb indítéka a folyamatos konzultáció lehetősége volt. Lévy Kata levelekben reagált, tanácsot adott a Békéről érkező részletes beszámolókra. A napló bejegyzései megörökítik az ország különböző településeiről egy tető alá hozott fiúk mindennapjait, a legnagyobb szegénység közepette. Szeretetre kiéhezett vadócok küzdöttek a múltjukkal, egymással, az új közösségben betöltendő szerepükért, zsidóságuk megértéséért, elfogadásáért, és Farkas Erzsébet kizárólagos figyelméért, szeretetéért. Kisgyermek, akiket szüleik elhagytak, vagy szegénységük miatt egyszerűen nem tudtak el- tartani, továbbá olyanok, akiket az Izraelita Patronázs Egyesület elvi okokból kiemelt a keresztény nevelőszülői rendszerből, menhelyi környezetükből.

Tízfős
fiúotthon
Békésben.

A napló hűen tükrözi a gyerekek és Farkas Erzsébet lelki és fizikai állapotát, annak változásait, közösségük kialakulását, a szűkebb és tágabb környezetükben élőkhöz való viszonyukat, helyüket a kisebb (zsidó) és nagyobb (békési) helyi közösségben. A gyerekek nem érezhették a reá nehezedő szörnyű, megoldhatatlan politikai és anyagi problémákat, de Lévy Katának írott leveleiben le kellett vezetnie fölhalmozódott feszültségét, küzdelmét a kilátástalansággal, és a tehetetlenségből fakadó dühöt. Farkas Erzsébet leírva, elemelve az eseményeket, közelebb juthatott a megoldásokhoz, valamint az írás folyamata, az újra átgondolás önellenőrzést is jelenthetett. A napló egyedülálló pedagógiai „kísérlet” dokumentumává vált. Különlegessége – többek között – abban rejlik, hogy újszerű pedagógiai szemléletet, elveket, metódusokat próbált átültetni a gyakorlatba – jelentős sikerekkel – instabil közegben.

A különleges, kiadásra váró napló szövegéből olvasható alább egy kis ízelítő:

Békés, 1938. október 10.

Szerencsésen megérkeztünk Matyival Békésre. Itt várt a gyógyszerész úr. Besétáltunk a városon keresztül a „házunkba”. Ez egy bérelt lakás, egy nagy udvarban, ahol azonban nem szabad a gyerekeknek nagy rumlit csinálni. Pedig a gyerekek irtó vadak. Nagyon el vannak kanászodva. Menhelyi gyerekek, akik legnagyobb-részt eddig is a menhelyből voltak kiadva.

Ma zsidó ünnep van, és a gyerekek nem mentek iskolába. Így együtt találtam az egész bandát. Egyelőre csak hat gyerek van, Matyi a hetedik, de nemsokára jönnek a többiek is.

A lakás két szobából és konyhából áll. Az egyik szoba az ebédlő, itt alszom én, a másik szobában alszanak a gyerekek. Kicsi faágyaik vannak. A ruháik szegen lógnak. A berendezés hiányos, csak a legszükségesebb holmik vannak meg. A szobák nincsenek padozva, földesek, de világosak és szellősek.

Már ebéd közben kezdett hízelegni a hatéves Tibi. Ebéd után odajött és édesen csacsogott, átölelt, és lassanként mind jött. Feri tízéves, tanyán nevelkedett gyerek, ő a legtartózkodóbb. Ferit a nevelőszülei eddig katolikus hitben nevelték, és a gyerek nemrég tudta csak meg, hogy zsidó. Persze kétségbeesetten tiltakozott. Mikor először ment a zsidó templomba, levette a sapkáját és keresztet vetett, aztán elkezdett kiabálni: „Én úgysem leszek zsidó, ha nagy leszek. Az nem is igaz, hogy én zsidó vagyok!” Nincs is körülmetélve. Törvénytelen gyerek, és a szüleiről nem

tud semmit, viszont a nevelőanyját nagyon szereti, és nagyon vágyik vissza hozzá.

Ebéd után elmentünk sétálni a ligetbe. Itt a srácok nagyot hancúroztak. Hagytam őket verekedni, de nagyon kell rájuk vigyázni, mert nagyon vadak és durvák, nem nézik, hova ütnek. A liget felé menet a kis Tibi fogta az egyik kezemet. A másikra váltott kuncsaftok voltak, ezen is összeverekedtek, hogy ki menjen a kezemenél. Egy percre Feri is megfogta a kezemet, de aztán észrevette magát és elengedte.

Matyi egészen beleolvad a társaságba. Sokszor elfelejtem, hogy ő a saját gyerekem, de ő is. Együtt alszik, eszik, játszik, verekszik, gorbombáskodik velük, ő is egy gyerek a sok közül. Bár sokszor akarja éreztetni a töb-

Nagyon kell rájuk vigyázni, mert nagyon vadak és durvák

Sok volt az ellenség: az állami, községi hivatalnokok és alattvalóik, a napról napra egyre agresszívabb antiszemita propaganda szószólói és követői és sajnos a békési zsidó hitközség és közössége közömbösségével.

A napló oldalain megelevenedik az 1938-1942-es évek Magyarországon élő hétköznapi kisember személyes története, végeláthatatlan küzdelme, reménytelen kiszolgáltatottsága ugyanakkor az elszántság, a tenni akarás és a szeretet ereje.

A pontos dátumokkal, nevekkal megőrzött korrajz mellett fennmaradt egy fényképalbum és kétszáz oldalnyi – a békési gyermekotthonhoz szervesen kapcsolódó – levelezés is.

bekkel, hogy különb. Nekem pedig fokozottabban kell vigyáznom, hogy Matyival ne tegyek kivételt, mert a többiek nagyon érzékenyen vigyáznak erre.

1938. október 14.

A kis Jónást a napokban az ölembe vettem, ő boldogan mosolygott és azt mondta nekem véletlenül, „anyuka”, aztán elszégyellte magát. Biztattam, hogy csak mondja úgy, ha jólesik neki. Kicsi, buta jószág ez a kis Jónás, de nagyon édes. Nagyon kell neki, hogy szeressék. Egyéb-ként egy kis vadparaszt. Úgy verekszik, mint három más-sik. Még Ferivel is kikezd. Ha kell, szalad a kútra vízért, szalad mindenért, de a leckét nem akarja megírni. Ma is egész délelőtt ült a palatábla mellett, de csak addig írt egy-két macskakaparást, amíg az ölemben volt. Gondolom, rosszullesik neki, hogy őt a vezetéknévén szólítják, mondom neki, ha szépen megírja a leckét, akkor ő lesz az én Janikám. Nagyon tetszett neki a név, de a kis irigy Tibi máris beleszólt: „De ha nem lesz jó a Jónás, akkor nekem tessék mondani, hogy Janika.” Lecke közben akármiről van szó, hogy fa kellene, vagy víz kellene a nagy kútról (a piactéren van egy artézi kút), vagy a bolt-ba menni, Janika már ugrik és hozza. Semmi munka nem nehéz neki, csak a lecke. Kérdelem ma tőle, hogy melyik gyereket szereti a legjobban. „Az Erzsike nénit.” Na, én nem vagyok gyerek, de a gyerekek közül? „Egyiket sem” – mondta őszintén. „Egy testvérem volt, az meghalt, Gábor Jóskának hívták, azt szerettem.” Úgy látszik, a nevelőszüleinél volt. De azt nem tudja megmondani a gyerek, hogy hol nevelkedett eddig, a szüleiéről sem tud semmit. Enni három helyett tud. Olyan étel nincs, amit ő nem enne és annyi sincs, amennyit ő ne enne meg. Egyszer fordult elő, hogy nem vizelt be. Tegnap diadallal ébredt és örömmel újságolta nekem, hogy nem vizes. De nem kelt fel rögtön, amikor felkelt, a dereka alatt ott volt a pisi. Ő maga is megrémülve nézte.

Békés, 1938. október 16.

Kedves Kata néni!

[...] Küldöm a heti jelentést. Valószínűleg érdekli Kata nénit az én életem is. Egészen egyszerű és történet nélküli. Remélhetőleg az is marad. Reggel ½ 6-kor kelek és este 9-½10-ig nincs megállás. Még rövid is a nap, de nem vagyok fáradt, jól bírom. A gazdálkodás jól megy. Sokkal többet értek a főzéshez, mint amennyit gondolni mertem volna. Nagyon jólesik az a gondtalanság, hogy nem kell megkeresnem a holnapi kajapénzt. Aztán az is furcsa, hogy az a dolgom, hogy a srácokkal foglalkozzak. Eddig leginkább amatőr alapon és lopott időben csináltam.

Meg vagyok győződve, hogy a srácok rövid időn belül a kezemből lesznek, legfeljebb 1-2 nem arra való, el kell majd tanácsolni. Van itt olyan eset, amelyet, mint pedagógusnak gyönyörűség volna rendbe hozni, de nincs arra idő, mert ennyi gyerek között a többinek kellene megsínyleni.

1940. május 21.

Sanyi és Józsi elmentek tegnap a patikába a tricikliért, ott egyéb szolgáltatásokat is tettek és kaptak fejeként 10 fillért. Házi szokás szerint ide kellett volna nekem adni a pénzt, hogy eltegyem jobb célokra, de ők elköltötték cukorra. Persze nem szóltak, de Józsi ügyetlenül kint felejtett egy szem cukrot és észrevettem. Egy heti nyalívesztésre² ítélték őket.

Tegnap tanulás közben kihallgattam Gidát földrajzból, úgy ment, mint a vízfolyás. Ma avval jött haza az iskolából, hogy kikapott, mert nem tudta a földrajzot.

A második osztály mondta, hogy most vasárnap náluk lesz anyák napja, de mondták, hogy inkább menjünk a tanyára. Ők is kértek verset, de a tanítónő nem adott nekik. Ők jegyezték meg: „Azért, mert zsidók vagyunk.”

A helyzet úgy néz ki, hogy nagyon kétséges az otthon fennmaradása. Nagyon ellenünk van a közigazgatás. Félnék attól, hogy „elzsidósítjuk Békést, ezt a szintizta magyar községet”. Szegény kis kölykök gondtalanul játszanak és nem is sejtik, hogy milyen nagy gondot okoznak ők a járás és a megye vezető urainak!

Mondja a tanítónő, hogy Gyurka nagyon konok az iskolában, most már felel, de múltkorában akármilyen kérdezett tőle, egy hangot sem mondott. Cigus néha nem tud olvasni, Józsi tud mindent, de sokszor olyan rossz, hogy nem bírnak vele. A gyerekek otthon mindennap olvasnak 60 percig. Bár sokszor megkérdezik, hogy mikor telik le a 60 perc, de csak olvasnak és egész jól. Amíg vártam a tanítónőre, talán 10 percig a folyosón, az osztályukból cca. 50 pálcaütés hangzott ki, és utána sírás. Valószínűleg ezért nem tud Cigus az iskolában olvasni.

Feri valamelyik nap a szobában volt nyitott ablaknál: „arra jött két taknyos lány és bekiabálnak, hogy zsidó zsinagregre való, erre én kiugrottam az ablakon, utána a lánynak, elkaptam a szoknyáját és jól pofon vág-tam. Ezt azért kaptad, hogy máskor ne járjon a pofád!”. Feri a legdühösebb, ha zsidóznak, pedig valamikor ő is zsidózott. Akadt volna Ferinek másik ilyen kalandja is, de szerencsére nem hallotta. A lánnyal voltak kenyérért, Feri a triciklit hajtotta. Ő mindig jól és tisztán van öltözve, akármilyen vesz magára, nagyon mutatós. Az a piros csíkos blúz volt rajta, amit tavaly varrtam neki. Két asszony kint állt az utcán és azt mondja, hogy „a fene a fajtáját ezeknek a bűdös zsidóknak, még selyemblúzra is telik!”

Félnék attól, hogy „elzsidósítjuk” Békést.

1942. január 14.

Múlt csütörtökön megkaptuk a Menhelytől az értesítést, hogy az otthont belügyminiszteri rendelet értelmében megszüntetik és megkeresték az izraelita patronázst a gyerekek elhelyezése végett.

Én még aznap délután bementem Csabára, a csabai hitközség titkáránál és elnökénél hivatkoztam a másfél év előtti ígéretükre, hogy átvesszik az otthont, ha a minisztérium a kérvényünket elutasítja. Az elnök és a titkár azt mondták, hogy hétfőn a közgyűlés elé kell vinni az ügyet. Nagyon bízunk ebben, mint

utolsó menedékben, de mint csütörtökön vett értesítésükből kiderült, hiába. A hitközség nem veszi át, mégpedig nemcsak a pénzügyek miatt, hanem kényelemből. Sajnos a Patronázs sem segít, sőt túlzó követelményeket állít fel a berendezést illetőleg (higiénia). Továbbá nem tartják valószínűnek, hogy Dobszay, a gyulai Menhely igazgatója belemenjen, mert neki felsőbb utasítása van és fél.

Gyógyszerész urat egészen lesújtotta a dolog, szinte munkaképtelen. Igaz, hogy az állampolgársági

ügye és az ezzel kapcsolatos súlyos anyagi helyzete is gyötri.

Első véleménye neki is az volt, hogy nekünk tenni kell Békésről. De most, hogy a csabai elutasítás megjött (neki az volt mindig a naiv véleménye, hogy ha majd ő nem bírja, akad egy másik zsidó, aki folytatja), azon töri a fejét, hogyan lehetne együtt tartani a gyerekeket. Dacára a rossz anyagi helyzetének és a közigazgatási bajoknak.

Ma este utazik gyógyszerész úr Pestre az állampolgársági ügyben, megpróbál az otthon érdekében is lépéseket tenni. Nem hiszem, hogy lesz valami sikere, még ha sikerülne is neki a lehetetlen, és az uralkodó ellenséges nézeteket sikerülne is meggyőznie, nem sikerül áttörnie a zsidó bürokrácia kétségbeesítő hanyagságát és rosszindulatát. Náluk a gyerek csak

egy akta, amit el kell intézni, hogy tiszta legyen tőle az íróasztal. Ilyen emberektől nem lehet várni, hogy a gyereket emberszemmel nézzék.

A gyerekek nem tudnak még a dologról. Hit nélkül még mindig remélek valami csodát, hogy nem kell őket szétszórni, és addig nem akarom őket izgatni. Bár sejthetnek valamit, különösen Matyin és Ferin érezni. Feri izgága és verekedős. Tegnap este, mikor gyógyszerész úr is velünk vacsorázott, elkezdte szidni a főbíró.[...]

A napló utolsó bejegyzésére 1942 februárjában került sor. Az otthont rendelettel bezáratták, és Farkas Erzsébet a gyerekekkel felköltözött Budapestre. Mint később kiderült, sokuk számára ez életmentő utazás volt.

A gyermekotthon története magában hordozza a magyarországi zsidóság és az egész magyar társadalom, mindannyiunk tragédiáját. Holczerné Farkas Erzsébet és Békésen nevelt fiai közül néhányan túléltek a holokausztot, az otthon több gyermekét azonban meggyilkolták.

Holczerné Farkas Erzsébet egész élete (1907–1991) a Vilmos király út (a későbbi Bajcsy-Zsilinszky út), a Vásárcsarnok és a Híradó mozi által határolt terület forgatagában telt. Kivételt képeztek a kevélynyergő turistaház építésének vasárnapi megmozdulásai, a dunai sporttelep úszóversenyei, a Békésen eltöltött majd négy év, a munkaszolgálat és a bujdosás hónapjai.

*

A napló szövege, a levelezés a vészkorszak és az azt előkészítő néhány év különleges dokumentációja, s mint ilyen a magyar holokauszt történetének szerves része.

A békési közösség mindennapjainak leírásából kapunk reális képet arról, hogy a „fönt” meghozott rendeletek és az állami propaganda gépezete hogyan válik a mindennapi élet részévé. Nem a történész szakszerű eszmefuttatása ez a szöveg, hanem egy egyszerű zsidó nő, egy pedagógus jegyzete, küzdelme a gyerekeiért. Olyan szöveg, amely történelmi jelentősége mellett a pszichológia- és a pedagógiatörténet egy különlegesen érdekes, és mai napig meghatározó korszakába enged betekintést. Ezért is lenne fontos a kiadvány mihamarabbi megjelenése.

JEGYZETEK

1 Freud barátja és közeli munkatársa, Ferenczi Sándor 1913-ban Lévy Lajossal, Ignotusszal, Hollós Istvánnal és Radó Sándorral megalapította a Magyar Pszichoanalitikus Egyesületet.

2 Nyali: édesség.

Hit nélkül még mindig remélek valami csodát

A TALMUD „HIPERLINKJEI”

Interjú Toronyi Zsuzsával, a Zsidó Múzeum és Levéltár igazgatójával

– Október 20-tól újra integráltan működik a Zsidó múzeum és a Zsidó Levéltár. Mi ennek az előnye?

– Mindig is hittem abban, hogy a zsidó kulturális örökség egy és oszthatatlan. Sokkal könnyebb ezt egyben kezelni, egységes adatbázisokat használni, közös platformokat kialakítani. Néha egy hitközség iratanyagából többet megtudunk egy tárgyról, mint a tárgyból önmagából. Ha például az óbudai hitközség iratanyagából egy dokumentumot hozzátesszünk egy onnan származó tórákornához: ez mindjárt több mint csillogó tárgy. Ezek a tárgyak, iratok egységes rendszerben keletkeztek, így is kell értelmeznünk és bemutatnunk.

– Jövőre lesz 100 éves a múzeum. Mi most az igazi kihívás?

– Létrehozni a múzeumi nyilvántartást, megteremteni a jogi környezetrendszert és felújítani az épületet. Évtizedes szakmai hiányosságok vannak. De a levéltári örökségben a pesti hitközség legkorábbi dokumentumaitól napjainkig szinte minden megvan itt – más kérdés, hogy rendezetlen állapotban, de dolgozunk azon, hogy hozzáférhetővé tegyük. A múzeumban viszonylag kevés tárgy van, de ezeket most már a legmodernebb technikával tudjuk feldolgozni. A mi korukban amúgy is a *digital humanities* a trendi fogalom.

– Az állandó kiállítás megújításában mi lesz a fő rendezőelv?

– Nem egy általános narratívát szeretnénk elmondani, amit a tárgyak illusztrálnak. Inkább a tárgyakból kiindulva meséljük majd el a történetet, visszaadva két fontos elemet: azt, hogy *zsidó* és *múzeum*. Az én muzeológiám egy „kommentár *muzeológia*”:

ahogy a második szentély pusztulása után továbbvitték a tant, lezárták a Misna szövegét, majd elkezdték kommentálni: a zsidó kultúra ennek a tannak a folyamatos átörökítése. Minden korszak hozzáadja a maga értelmezését – ezt kell csinálni nekünk is a tárgyakkal. Itt egy tárgy, valaki megcsinálta, őrizte, mi átvittük ezt a holokauszt utánra, és ahogy a talmudi bölcsök vitatkoztak és kommentáltak Babilon vizeinél, úgy kell nekünk is kommentálnunk és hozzáadnunk a kommentjeinket ma már digitális eszközök-

kel is. Mi a Duna partján ülünk 300 éve, és ez ugyanolyan szellemi központja a zsidóságnak, mint a talimudi bölcséknek Babilon volt a Bábel vizeinél. Van viszonyunk a tárgyakhoz, nemcsak illusztrációs szerepük van. Ezzel a zsidó módszertannal *visszaadjuk a múzeum zsidó szellemét*. Ha az új kiállításhoz kiválasztott 40 tárgy egyéni történetét összerakjuk, akkor ezek elmesélik a magyar zsidók 300 éves történetét.

– A holokauszt-reprezentáció marad valamilyen formában?

– A holokausztról szóló részt is beemeljük az új környezetbe – egy 30 éves kiállítást nem dob ki az ember. Az volt az eredeti tervem, hogy az egész állandó kiállítást vitrinbe zárom, de nagyon „le van lakva”, így inkább idézünk majd belőle. A holokauszt teremre igény van, de ez több problémát is felvet: van már Holokauszt Múzeum és sok más intézményben is van ezzel kapcsolatos kiállításrész. Nekünk ezért nem az eseménytörténetre kell fókuszálnunk, hanem azt kell elmondanunk, hogy milyen reakciókat váltott ki a holokauszt ténye, mert ez része a zsidó kultúrának, ráadásul hasonlít azokra a kataklizmákra és válaszokra, amelyeket a zsidó közösségek adtak, akár a keresztes háborúk idején. Vannak tanulságai, erre referáló tárgyak, könyvek, gondolatok, ezeket érdemes bemutatni, hogy a zsidó közösség ne passzív áldozat képében jelenjen meg. A holokauszt termünk belsőépítészeti szempontból rettető, nincs benne elegendő tér. Másrészt van ott néhány értékes, autentikus tárgy, azokat meg kell őrizni, de úgy, hogy lebontjuk a termet szűkítő installációt. Annak a teremnek az ablaka a kertre néz, ami a magyar holokauszt legautentikusabb helyszíne, mert a büszkeség kertjének építették és a pusztulás kertje lett belőle. Emlékhely, ahol a saját lakóhelyük közelében vannak eltemetve az áldozatok, nem imaginárius halottak, mint Auschwitz fölött. Ha ehhez még hozzá tudjuk adni webes eszközzel az auschwitzi tábor képét és egy munkaszolgálatos emlékhelyét, akkor együtt van az a három hely, ahol a magyar zsidók meghaltak. De azt is be kell mutatnunk, hogy tárgyak is *túlélők, mint mi*.

– Mit lehet tudni a múzeum raktári állományáról? Igaz, hogy 1989 előtt a hitközség vezetősége saját tulajdonaként kezelte? Van leltár az anyagról?

– Vannak leltárak, bár 1964-ben a komplett leltárt újraírták, eltöröltek fontos, elsősorban a tárgyak eredetére vonatkozó információkat, ami szabályos emlékeztetés volt. Most próbálom ezt a leltárt rekonstruálni. Látványraktári megoldást szeretnénk a raktári anyagnak, hogy kiállítható és zárható legyen, ami együtt jár egy általános revízióval és nagytakarítással. A múzeumi tér szűk a tárgyaknak, kollégáknak,

látogatóknak. Az eredeti, 1931-es koncepció szerint itt nem volt raktár, minden ki volt állítva. Amikor a mostani tárlatot megnyitották 1984-ben, számos tárgyat elraktároztak: a festmények, grafikák jó helyen vannak, a szobrok viszonylag, az ötvöstarjak semmiképpen. Amik a padláson vannak, azokat eleink talán nem tartották értékesnek, pedig esszenciálisak a zsidó tárgykultúra szempontjából. Nem találtam nyomát annak, hogy bárki „kiszolgálta magát” az állományból, talán az Állami Egyházügyi Hivatal válogatott innen ajándéktárgyakat, de persze rengeteg erről is a pletyka. Minden tárgyról szeretnék digitális nyilvántartást fotóval, hogy online közzétehessek, ami a biztonságos megőrzésnek is záloga lehet.

– Milyen nőként a hitközség zürzavaros légkörében, domináns férfiak világában dolgozni, s hogy lehet a posztmodern kultúrát egy tradicionális közegben érvényesíteni?

– Ilyen szituációban nekem mindig könnyebb volt: határozott vagyok és van tudásom, így nem lehet negligálni, amit mondok, de a férfias agancscsattogtatásban nem kell részt vennem. Egy nőre nem úgy tekint a férfitársadalom, mint akit le kell győzni, ráadásul a műtárgyvédelem nem hatalmi tényező. A posztmodern kultúrát pedig remekül lehet érvényesíteni, a *digital human world* jól adaptálható a tradicionális zsidó közegben. Gondoljunk arra, hogy a Talmud az első dokumentum, ahol hiperlink van – az utalásokra gondolok – ezt most érte utol az a technológia, amivel a múzeumi szférában is használható.

– Nyugaton a zsidó múzeumok nem hitközségi, hanem független, alapítványi formában működnek. Nem okoz korlátot a vallási intézményi háttér?

– A hitközségi keretrendszer ma nyitott a kultúrára, így nem gátol a kreativitásban, és mivel nem alapítvány, legalább nem kell feltétlenül a többségi társadalom igényeinek megfelelnünk. Így a tárgyakat be tudom csomagolni több ezer éves történelmünk „hiperlinkjeibe”. Azt a zsidó gyakorlatot, ami már a Bábel vizeinél kialakult, itt és most lehet a múzeumi gyakorlatban is alkalmazni.

– A Rumbach zsinagóga felújításáról mit tudhatunk?

– A zsinagógába azt a tárgykultúrát tudjuk bevenni, ami oda kötődik, azt a teret segít értelmezni. Itt a hitélet is működne, és lehetnének kiállítások is: az irodaépületben kialakítható két időszaki kiállítások befogadására alkalmas semleges tér. A Rumbach kertje ma egy derékig érő borostyánnal benőtt udvar: ami a diverzitást, az emberi sokszínűséget és az emberek közötti elfogadást szimbolizálhatná, ha felújítjuk és látogathatóvá tesszük.

A férfias agancscsattogtatásban nem kell részt vennem.

A menyasszony hétszer megkerüli a vőlegényt

Sasvári Ildikó

A HÁZASSÁGKÖZVETÍTÉS ELŐNYEI

A mikor megláttam Joszefet a jeruzsálemi Nagy Zsinagóga bejárata előtt, azt hittem, ez valami rossz vicc. A fiatalember éppenséggel nem volt fiatal, és azon kívül, hogy már a haja is fogytán volt, pocakot is eresztett. A hatást csak fokozta, hogy bár a harediekre jellemző öltönyben volt, de képes volt hozzá egy ormóttan hátizsákot fölvenni – mondván, hogy nem volt ideje hazamenni. Hátizsákkal randira menni – ez a szememben bőven kimerítette a „gáz” kategóriát.

Mivel azonban a sidduchban (azaz a házasságközvetítő jóvoltából létrehozott találkozók során) íratlan szabály, hogy nem küldjük haza a jelentkezőket rögvest a találkozás pillanatában, beleegyeztem, hogy elmenjünk a Franciák terére az egyik szálloda halljába beszélgetni. Hiszen a sidduchnál az a divat, hogy a párok parkokban és szállodák halljában találkoznak. Rendelni legtöbbször nem szoktak, ezért nem is látják őket mindenhol szívesen.

Sajnos a Joszefel kapcsolatos első benyomásomat a beszélgetés sem tudta megváltoztatni, mert nem derült ki róla semmi, ami második találkozóra esélyt adott volna. Ezt persze tudtára is adtam – azaz amikor rákérdezett, hogy mikor van időm legközelebb találkozni vele, megmondtam, hogy erre sajnos nincs több időm, de elgondolkodom azon, hogy van-e olyan hölgyismerőm, aki korban jobban illene hozzá.

A rossz párosításon felháborodni persze nem érdemes: olyan ez, mint egy bolt, csak azt tudják ajánlani (rám szólni),

aki épp készleten van

Sajnálatos eset, ha a készlet csak hibás árut tartalmaz, és nem is érthető, hogy a fenébe gondolhatják, hogy az ajánlott fél egyáltalán szóba jöhet nekünk.

De kezdjük a kályhánál!

A sidduch rendszere afféle házasságközvetítő-hálózat, ami a modern ismerkedési formák kialakulásáig a zsidó világban a bevett és szinte egyetlen utat jelentette a házasság felé.

A partnerközvetítésre már a Bibliában is találunk forrást: Ábrahám Eliézer nevű szolgáját bízta meg, hogy feleséget találjon fiának, Izsáknak. A módszer azóta annyit változott, hogy az ember maga megy el egy nagy tudású, jó emberismerő (vagy annak hitt) sadchenithez (a házasság-közvetítő héber elnevezése).

végzett fiatal lányok szintén vallásos fiatalembert akarnak, így ez a kívánság számukra elfogadható.

Hogy ezen túl milyen akar? Mindenkinek más az ízlése, amit nyugodtan el lehet mondani a sadchenitnek. Van olyan barátnőm, aki csak másfél fejfel magasabb fiúkkal volt hajlandó találkozni, de az egyik például fiatalabbat akart magának. Ez ízlés kérdése. Az viszont általában fontos szempont, hogy a családban ne forduljanak elő genetikai betegségek (ha van egy ígéretes párosítás, akkor a pár még a házasság előtt el is megy génvizsgálatra!) és legyen egy kis megtakarításuk is. Ha valakinek

Boráldás

az apukája tanító vagy rabbi,

az a haredi világban kiváltképp értékes jellemző a sidduch szempontjából. A fiúk esetében például meg szokták kérdezni tanárukat is: mi a véleményük a fiúról – jól tanul-e, lelkes-e, és jól kijön-e a többi jesivabóherrel. Én a magam részéről nem ragaszkodtam a jesivabóherekhez, mert bár nagy micve a Tóra-tanulás, de ezek a lányok nehéz életet választanak maguknak, még akkor is, ha van mellettük támogató családi kör.

A sadchenit általában olyanokat próbál összehozni, akik hasonló háttérből jöttek: tehát

Engem a sidduch rendszer különleges világába egy Jeruzsálem Bait Va Gan nevű városrészben élő magyar származású sadchenit, Rivka vezetett be. Emlékszem arra a pillanatra, amikor felnyitotta rejtélyes zöld színű jegyzetfüzetet és elkezdte sorolni a fiúkat:

– Saul, 32 éves, szakács, Londonból – érdekel?

Általában tehát a nevük, a koruk, a szakmájuk (ha van), vagy a nemzetiségük szerint mutatják be a személyeket. Sokszor megkérdezik, akar-e a leányzó olyan férfit, aki csak tanul. A haredi világban ugyanis nagy érdemnek számít, ha valaki egész nap hajlandó a Tórával foglalkozni – azonban a lánynak ebben az esetben föl kell készülni a kenyérkereső szerepére, ami Izraelben nem is olyan egyszerű. Sok haredi, jesivabóher fiatalember szeretne még a házasság után is tanulni egy kicsit, akár harmincas évei elejéig – ezért számukra kulcsfontosságú, hogy legyen, aki ebben támogatja őket. A haredi, szemináriumot

hagyományos, vallásos családból érkezett nem hoznak össze újonnan betértekkel; az sem árt, ha a házasulandók anyagi helyzete is hasonló. Ugyanakkor a szegényebb lányokat Rivka próbálja módos kéréssel összehozni, ami azzal jár, hogy a kérő jó pár évvel idősebb is lehet. E téren sok a rendszerben a csúsztatás. Az egyik kedvenc esetem a 36 éves gazdag amerikai fiatalember, akinél már a randin éreztem, hogy valami nem stimmel. Öregnek tűnt, holott egyébként jól ápolt volt. Végül kiderült, hogy nem 36, hanem 46 éves – de mivel más problémák is adódtak, lefűjtük az egészet még az elején.

Egy izraeli magyar barátom azt mondta, olyan a sidduch, mint az almaevés – sokat kell megkóstolni, mire egy jót találunk. Csak legyen hozzá az embernek idegrendszere.

Mégis miért választják mégis sokan ezt az ódivatú ismerkedési formát?

A legnagyobb előny kétségtelenül az, hogy a

rendszert házasodni akarók választják. Itt tehát nem kell nagyon trükközni, taktikázni, hiszen három-négy hónap együtt járás után döntést szokás hozni az ügy kimeneteléről. Én magam azért választottam a sidduch rendszert, mert a húszas éveim végén nem akartam Izraelben ismét 3 évet elfecsérelni próbálkozással, nem akartam ismét hatalmas csalódásokat átélni. Ha valakit egy életre választunk, akkor azzal

van értelme kapcsolatot építeni,

el lehet kezdeni egy végeláthatatlan, közös, izgalmas kalandot – a másik fél megismerését.

A sidduch rendszert főleg a vallásos közösség választja az ún. cniusz miatt, ami a szemérmességet, az érintés tilalmát jelenti. (Ezt egyébként nem mindenki tartja be). A vallásosságnak viszont sokféle változata van: így a sidduch rendszert nemcsak harediek, de modern ortodoxok, bálcsüvék (válláshoz visszatérők), és ún. kipa szruza irányzatúak („horgolt kipa” – a vallásos cionisták) is igénybe veszik, noha ez náluk ritkább – ők már a katonai (vagy polgári) szolgálat idején igyekeznek párt találni maguknak. Nem vallásosak nem igazán jelentkeznek be a sadcheniteknél, mert nem akad számukra „vendégkör.”

A vallásos világban vannak sadchenit képző tanfolyamok, de általában tapasztalt, jó emberismerettel rendelkező, negyvenes nők mennek erre a pályára. Rivkának egy rabbi mondta, hogy ő ezt tudná csinálni – ezért is kezdte el az ipart.

Hogy megéri-e nekik? A zsidó vallás azt mondja, hogy ha valaki három párt össze tud hozni, akkor bebiztosíthat magának egy jó helyet a Gán Édenben, az Édenkertben. A sidduchnak azonban vannak földi előnyei is – pláne akkor, hogyha a fiatal ember gazdag. Általában a férfiak adják oda a közvetítő javadalmát, ami anyagi helyzetétől függően pár száz dollártól több tízezerig terjedhet. A sadchenit szolgáltatása a partner kiválasztásán túl, ugyanis még a felek közti kapcsolattartást is magába foglalhatja: félreértés esetén hozzá lehet fordulni, az együtt járás során pszichológusként is működhet, értelmezve számunkra a másik fél viselkedését.

Nincs szabály, hogy mennyit adjunk

– ha valakinek sok pénze van, miért garaszkodjon? Vannak olyanok, akik előre elkérlik a pénzt, én azonban őket nem ajánlom – mert mi a garancia a sikerre?

A hagyományos rendszert természetesen már elérte a modern technika: itt van például a www.saw-youatsinai.com internetes oldal. A online-sadchenitek itt a párkeresők adatbázisaiból kereshetik ki a kölcsönösen elvárt tulajdonságokat. Itt tehát – egy átlagos párkereső oldallal ellentétben – nem lehet nézelődni a jelentkezők között, csak a neki ajánlottak közül tudja eldönteni, hogy kivel találkozik. Ebben az esetben az ember személyesen nem, csak telefonon beszél a sadchenittel. A sadchenit azonban kér referenciaszemélyeket a résztvevőktől, akiket természetesen föl is szokott hívni.

Tanúsíthatom azonban, hogy a rendszer így is nagyon jól működik, mert több barátnőm és jómagam is itt találtunk férjet. Amikor – annyi csalódás után – végre találkoztam jövődöbeli férjemmel, úgy éreztem, ég és föld a különbség közte és a korábbi ajánlatok között.

Nincs hát mitől félni: Sidduchra föl!

Légy te nekem
szentelve e gyűrű
által...
(A képek a szerző
esküvőjén
készültek)

„TABUKKAL FOGLALKOZOM, MERT SÉRTIK AZ IGAZSÁGÉRZETEMET”

Interjú Mérő Verával

Mérő Vera két éve jelentette meg *Pornográfia – Pornó és női szexualitás* című könyvét, amely azóta is vitákat kavart. A szerző idén végzett a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen, művészeti kommunikációval foglalkozik. A *Nem tehetsz róla, tehetsz ellene* Facebook-oldal elindítója és a *rakodópart* blog szerzője.

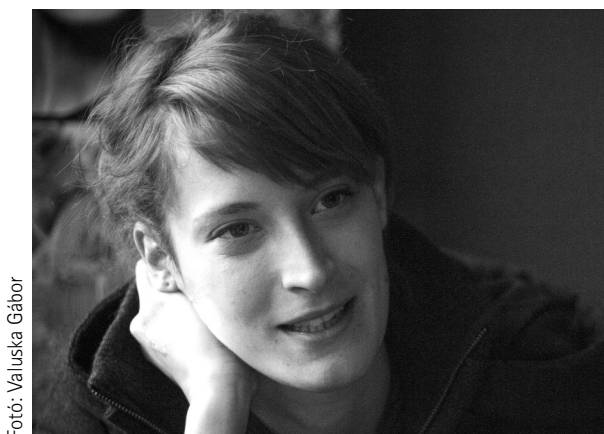

Foto: Valuska Gábor

Alulfejtett
a szex-
beszédünk.

– Miért a pornót választottad az első könyved témájául?

– A pornó bizonyos értelemben csak egy ürügy. Egy olyan téma, amellyel kapcsolatban nagyon ellentmondásosak a vélemények, komoly szakmai diskurzus létezik, mégis köré építettek egy társadalmi tabut, és ez utóbbi érdekelt a leginkább. A tabuhoz való viszonyt kutatva a pornó egy igen jól sikerült állatorvosi ló.

– Egy tabut kerestél általában, vagy volt jelentősége annak, hogy egy szexuális jelenséget választottál ki?

– A tabu fontosabb volt, de tény, hogy a szexualitás maga olyan téma, amelynek segítségével számtalan jelenség jól modellezhető. Kísérlet is volt ez a könyv arra, hogy meglássuk: a megfelelő szakmai elemzés és egy tudományos ismeretterjesztő könyv publikálása után milyen mértékben tud beindulni valódi diskurzus egy ilyen típusú témáról. A legfontosabb, hogy ne határolódjunk el a párbeszédtől, mert ez rögzíti a tabut.

– Hogy érzed, sikerült elindítani a párbeszédet?

– Azt kell mondanom, hogy ilyen értelemben sikeres a projekt. Olvasói oldalról is sok visszajelzés érkezett, és szakmai oldalról is elindult egy komoly párbeszéd. Nem tudom, hogy ez mennyire a könyvnek köszönhető, vagy attól független folyamat, de megtörtént. Konkrétan a pornó is komolyan előtérbe került, de általában véve a szexbeszéd is. Ne felejtjük el, hogy a szexbeszéd része nem csak a pornó, a konszenzuális szex, az erotikához való viszony, hanem például a megerőszakolással, szexuális agresszióval kapcsolatos nézeteink is. Engem például a legutóbbi botrányt kavart rendőrségi videó annyira megviselt, hogy elindítottam egy facebook oldalt a téma kapcsán. Négy nap alatt 2600 lájkot kaptam, tehát valamibe nagyon beletaláltam. Ebből világosan látszik, hogy nagyfokú társadalmi érzékenység tapasztalható a női szexuális önrendelkezés témájában. Emellett úgy tűnik, a társadalomban van egy kollektív kognitív disszonancia redukció: nehéz elfogadni azt, ami mondjuk a szomszéd lányával történt, történetesen, hogy megerőszakolták, főleg, ha az én lányom is hasonló korú. Meg kell magyaráznom magamnak, hogy ez velünk nem történhet meg. A saját tehetetlenségemet próbálom feloldani ezzel, csak hogy így az áldozat fájdalmára a legszűkebb környezete sem tud reagálni. Fontos lenne pedig megtalálni azt a módot, ahogy erről beszélni tudunk. A pornóhoz ez úgy kapcsolható, hogy ha megértjük a nemi erőszak fogalmát, akkor könnyebb különbséget tenni a pornó, a konszenzuális, üzleti alapon létrejött aktus és a nemi erőszak között.

– Téged személy szerint meglepett, hogy saját kutatásod és egy másik internetes felmérés alapján a nők nagy része pornófogyasztó? Ráadásul, az eredmények szerint, nem is néznek más jellegű tartalmakat, mint a férfiak, ahogy egyébként ezt korábban mindenki feltételezte.

– Nem lepett meg. A női szexualitásról nem volt okom feltételezni, hogy kevésbé nyitott és sokszínű, mint a férfi, sőt, eleve inkább előítéletesnek tartottam az ilyen feltételezéseket. Ha csak abból indulunk ki, hogy némi keresgéléssel a legtöbb hajlam, preferencia, vágy megtalálhatja a beteljesüléshez a megfelelő partnert, logikátlan azt gondolni, hogy éppen a pornó lenne az a markáns kivétel, amihez nincs női viszonyulás. Arra azért számítottam, hogy *némi* eltérés lesz a férfi-női fogyasztási szokásokban, de ez inkább környezeti, mint természeti hatás és nem is annyira szignifikáns.

– A könyveddel szemben, akárcsak a pornóval kapcsolatban, többen etikai kifogást emeltek.

– Ha van egy jelenség a világban, amiről tudjuk, hogy nem lehet betiltani, mint a könnyű drogok, a prostitúció és a pornó, akkor nem az a megoldás, hogy betiltjuk és tabusítjuk, hanem az, hogy komoly szabályozási rendszert találunk ki, hogy ne történhessenek visszaélések. Olyasmire tiltást kezdeményezni, amit nem lehet kiiktatni, nem kezelése a problémának.

– Igen, de sokan vannak, akik a pornót egészében károsnak tekintik a személyiségre és a társadalomra nézve is.

– Az ilyen állításokkal az a baj, hogy még soha, senki nem tudott egy épkezláb kutatást, tudományos eredményt felmutatni a bizonyításukra. Az olyan állítások, mint, „több férfi erőszakol nőket a pornó miatt”, nem felmérésekre, vizsgálatokra építenek, pusztán erkölcsi-ideológiai ítélezésre, az pedig nem tudományos érv. Ennek az állításnak eddig csak az ellenkezőjéről beszámoló kutatásokat és jelenségeket láttam – például az erőszakos japán pornó áll szemben a japán társadalomban mutatkozó, elenyészően csekély méretű tényleges erőszakkal. Más kérdés, hogy – mint nagyjából minden – a pornó is káros, ha az életünkben betöltött szerepe túlzottá válik, de legyen a téma akár a szex- és pornófüggőség, akár a szexuális devianciák, az extrémításokat nem szabad és nem is lehet a többségi társadalomra vetítve vizsgálni.

– Egy kritikusod azt vetette szemére a pornónak és a könyvednek, hogy egy hibás női sztereotípiát erősít, miszerint a nő egy szexuális tárgy, addig érdekes, amíg ágyba vihető. Nekem úgy tűnik, te pedig éppen azzal a sztereotípiával küzdesz, hogy a nők természetüktől fogva rózsaszín plüss nyuszik virágos álmokkal. De valójában mindkettő létezik, és önmagában tényleg káros.

– Igen, ezek szerepek. Akkor élünk egy emancipált világban, amikor megválaszthatom a szerepeimet. Dönthetek úgy, hogy ma a dugnivaló nő leszek, és felszedek egy pasit estére, másnap pedig visszatérhetek egy másik szerepbe, amihez akkor van kedvem. Ez a harmadik vonalas feminizmus álláspontja. Ilyen szempontból nem jók az általánosítások.

– Nem lehet, hogy a szexbeszédben túlhangsúlyozzuk a pornót? Hiszen ez viszonylag kis szelete a szexualitás-

sunknak, ehhez képest többet beszélünk róla, mint más aspektusokról.

– Lehet, hogy ilyen értelemben van némi túlzás. Bár tény, hogy annyiféle pornó van, amennyi emberi szexualitás: nincs olyan pornó, amire nem lehet embert találni, és olyan ember, akire nem lehet pornót találni. Ráadásul annyira alulfejtett a szexbeszédünk, hogy a pornó egy csomó mindent tud modellezni, amiről nincs meg a kellő nyelvezetünk.

– Miért akarsz tabukkal foglalkozni?

– Talán, mert kicsit túlfejtett az igazságérzetem. Úgy vélem, amiről nem beszélünk, annak kapcsán lemondunk a jelenség megértéséről. Ha olyan dolgok megértéséről mondunk le, ami másnak a szabadságát, biztonságérzetét, alapvető emberi jogait teszi megkérdőjelezhetővé, akkor az nagyon igazságtalan. Ami hátrányt okoz embereknek, ami miatt valaki nem tudja felvállalni magát, az engem nagyon idegessé tesz. A női szexualitás erre jó példa. Minden, ami ennek kapcsán hátrányos helyzetet generál, emberek közötti egyetértést lehetetlenít el, az egy rohadt nagy igazságtalanság. Én soha nem hazudtam a szüleimnek, nem is tettem olyat, ami miatt okom lett volna rá. De előfordult, hogy megvádoltak azzal, hogy nem mondok igazat. Ha igazságtalanul vádolnak valamivel, akkor egészen furcsán agresszív tudok lenni. Otthon például úgy bevágtam az ajtót, hogy hosszában megrepedt. Amikor tabukkal foglalkozom, ez az indulat vezérel: a tizenkét éves gyereké, akit hazugsággal vádolnak.

– Reális egy olyan társadalom, ahol mindenki fel tudja önmagát vállalni?

– Nehéz törekedni erre, ha nem hiszed el, hogy önmagában a törekvés elindíthat folyamatokat. Lehet, hogy ezek lassú folyamatok, de nem tudnék létezni a bőrömben, ha úgy érezném, hogy nem teszek meg mindent. Nekem meg a bátyámnak nagyon jó fejek a szüleink: sose fáztunk, sose éhezünk, ami könyvre szükségünk volt, azt megkaptuk, és ez nagyon szerencsés helyzet. Figyeltek ránk, és nem formálni, hanem megérteni próbáltak minket. Emiatt bennünk erős büntudat- vagy legalábbis tartozás érzés alakult ki: hogy ezért mi jövőnk valamivel cserébe. Talán nem a szüleinknek, hanem másoknak. Vissza kell csorgatni a társadalomba, amit kaptunk. Én ezért lettem pedagógus, ezért foglalkozok halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekkel.

– Milyen az apukád lányának lenni, hiszen ő egy eléggé ismert ember?*

– Tizenkilenc-húsz éves korom óta nem para. Egy idő után kiegyensúlyozott módon lettünk egymás szellemi partnerei. Az utóbbi időben már nem őt adja ki rám a Google. Az életcélom, hogy egyszer az első tíz találatban ne legyen benne. (Nevet.)

Bendl Vera

JEGYZET

* Mérő László matematikus, pszichológus, publicista.

Annyiféle pornó van, amennyi emberi szexualitás.

Kiss Noémi, Németh Ványi Klári

SZABÓ MAGDA ZSIDÓI

„Milyen jót akarunk és mennyi hiba van még mindig.”
(Szabó Magda: *Freskó*, 1958)

„**H**a nem érzem a Jóistent a hátam mögött, nem fog megszületni senki” – nyilatkozta több mint tíz éve Szabó Magda az Origo vendégszobájában. A mélyen kálvinista író nem sokkal kilencvenedik születésnapja után érte a halál. Utolsó regénye, a *Für Elise* önéletrajzi elemekből építkezik, de végső soron egy kitalált trianoni árva testvér tragikus életútját írja meg. Olyan erőteljes kijelentést tartalmaz, mely megdöbbeneti, és egyúttal zavarba is hozza az olvasót, arra készteti, hogy újraértékelje ezt az eleinte rögzös, ám később annál gördülékenyebbé váló írói pályát.

„Hát hiszen énekeljük is, legalábbis magától mindig azt hallottam, mikor zsoltárt énekelt, hogy a jó Isten magyar, a pusztán él pásztori minőségben, és nyilvánvaló tévedés, hogy bármi köze volna a zsidókhoz, kü-

lönben hogy állíthatná Petőfi, hogy ő a magyarok istene, ki ne sajátítsák maguknak már mások az Urat, mert az illetlenség.” (Szabó Magda: *Für Elise*, 2002)

A fent idézett sorokat a kisiskolás Dódi (a kislány Szabó Magda) veti a diakonisszák szemére. Az író jóval a rendszerváltás után, 2002-ben íródott regényében egy új hang szólal meg, melyet korábbi műveiben egyáltalán nem hallottunk. Szabó könyveiből teljesen hiányoztak az ilyen jellegű nacionalista szólamok.

A protestantizmusból jól ismert helyettesítő teológia, miszerint az Úristen Izraelt elvetette, helyettük a keresztény egyházakat fogadta kegyelmébe, megfűszerezve az ősi, nacionalista mítoszok főszereplőjével, a magyarok istenével. E gondolatot Prohászka Ottokár, Gömbös Gyula, Nyíró József és számtalan Horthy-korszakban közkedvelt értelmiségi komolyan hirdette az 1920-as évektől egészen 1944-ig. Ez az időszak köszön vissza a kis Dódi felháborodásában. 1924-et írunk, túl vagyunk Trianonon, a magyar nép öntudatra ébredésén. A református kisiskolás lány bizarr képzettársítása, hogy Izrael királyának, Dávidnak 23. zsoltárát a Hortobágyra vizionálja. Az Úristent bő gatyában, fején pörge kalappal elképzelni, amint „hűvös legelőkre terelget, és csendes vizeken nyugtat”. Mindezt a magyar ugaron. Szabó korábbi műveiben – példaként az emblematisz háború- és németellenes Abigélt említhetjük (pedig protestáns leánygimnáziumban játszódik) – nyoma sincs az efféle „kirohanásoknak”, igaz, hogy azok jóval a rendszerváltás előtt íródtak, akkor más szelek fújtak, és nem volt divat a hungarizmus.

Szabó Magda visszaemlékezéseiben és leveleiben is eleinte üldözöttként tekintett magára, aki jó ideig nem publikálhatott. 1949-ben Baumgarten-díjjal jutalmazták, amit még aznap visszavettek tőle. Évekig hallgatásra kényszerült „osztályidegen” származása, reformá-

tus hite és családja miatt. 1958-ban jelent meg *Freskó* című regénye; ez a mű hozta meg számára a megbékélést, és nyitott szabad utat ismét az irodalom világába.

Nem volt evvel egyedül, hiszen ezekben az években az írószövetségi és a kiadói politika is átrendeződött. Támogatott és túrt írók közé került. A kádári kultúrpolitikai hatalom békejobbot nyújtott neki, amit ő privát levelei alapján, gondolkodás nélkül elfogadott.

Férjével, Szobotka Tibor íróval együtt kiváló kapcsolatokra tettek szert. Olyan kiadókkal dolgoztak, mint a Szépirodalmi és a Magvető. Színházak, a televízió, a rádió és a külföldi irodalmi képviselő (az Artisjus) is a tenyerén hordozta Szabó Magdát – a 80-as években valóságos írósztár volt, külföldön is ünnepelt, nyugatias regényszerző. Szabó Magda az Aczél-érával is igen jó kapcsolatot ápolt. Baloldali és jobboldali, polgári, református, nyugatos és klasszikus műveltségű íróként igen sok szerephez beillett, ráadásul jól fogytak a könyvei, jelentős olvasóközönsége volt, főleg nők. Ezt ki is használta, egy furcsa játéknak tekintette – szuverén, írói képzeletvilágnak része volt a sikeres, szocialista karriert befutó polgári, művelt nő. Műveiben sok (amúgy egymást kizárható) érték megfér egymással.

Freskó az ötvenes évekről

„Egyszer, az üldözöttség legmélyebb bugyrában majdnem számonkérő indulattal faggattam Istent, ha arra teremtett, amit élnem kell, ugyan miért tette. Ma már tudom, Isten a Freskóval válaszolt” – olvashatjuk még az 1958-as *Freskó* fülszövegében. Vitathatatlanul ez az egyik legjobb regénye. Negyvenkét éves, mikor megszületik a rebellis Máté Corinna Annuska festőművész története, aki egy békebeli református pap lánya. Ha az alaptörténetet nézzük, nem értjük, hogyan nyerhette el 1958-ban ez a szöveg az elvtársak tetszését, hiszen hemzsegek benne a gyűlölt társadalmi osztályok különböző karakterei: papok, úriasszonyok és rengeteg bibliai passzus. Szabó később bevallja, hogy sokáig szülei pincéjében, a szénkupac alatt rejtette a kéziratot.

A református papcsalád maga a pokol. Haragvó, iszákos, karrierista, agresszív apa, Máté István lelkipásztor, aki püspökségre vágyott és fiút szeretett volna lány utód helyett, 1945 után újságok betűiből kivágott, papírlapra ragasztott, nyelvillel gondosan megformált fenyegető leveleket ír Kun Lászlónak, a békepapnak, aki saját sógora. Máté tiszteletes mindezek mellett ütlegeti már felnőtt korú lányait, terrorizálja családját. Kegyetlen karakterei ők a Szabó regénynek, a tébolyodott anya, Décsy Edit, aki gyűlöli gyermekeit, kényszerzubonyban szállítja zárt osztályra, az aljas úrinő, a pletykás Franciska néni, aki gonosz beszédeivel mérge-

zi a körülötte lévők lelkét, Máté Árpád tanító, az Árva, aki rabol, fosztogat, hazudik, színből és érdekből lép a kommunista pártba, ennek ellenére a pap örök kedvence. „Az Úristen, pedig lépten-nyomon azt bünteti, akit szeret”. Ezek ellenpólusaként ott találjuk a szövegben a nincstelen kefégyári munkást, Joó Mihályt, Anzsut, a pápistát, Katit és Rozikát, a cselédeket, Biró Zsofi proli lányból lett tanítónőt, párttitkárt, és Zucker Éva, holokauszt túlélőt, aki szintén hithű kommunista. Erős, tiszta jellem. „Soha többé háborút!” – ordítják mindnyájan.

A békepap, Kun László Pál apostol ígéivel, szent szavakkal veszi védelmébe a kommunista vezetést: „Mind den lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak, mert nincs hatalmasság, hanem csak az Istentől.” Külön izgalmas momentum a regénynek az orosz csapatok bevonulása. Szabó nagyon ügyesen mozgatja a történet szálait, megidézi a retteget, ami a „felszabadító csapatok” mellé járt, ugyanakkor a ruszkek szemrebbelés nélkül mennek el a gyönyörű, fekete Annuska mellett és senkit nem bántanak, sőt cukrot osztogatnak.

Mindezekből felületes olvasással nem bogozható ki a valódi, mély tartalom, mely az emberi sorsokból, a lelkekben formálódik. A *Freskónak* így lehetséges egy erőteljesen egyházellenes, az 1945 előtti világot bíráló olvasata, és akad egy alig hallható, finom sugallata az emberi esendőségről, nyomorúságról. Ez az együttérző befogadóké. A kiadás után majdnem fél évszázadnak kellett elteltie, hogy helyükre kerüljenek a különböző olvasatok, hogy megérthessük, miért lavírozott az író e két világ, az 1945 előtti és utáni világok között.

Közismert az író filoszemitizmusa is. Szabó Magda regényeiben a *Freskótól* egészen a nemzetközi sikert elért *Ajtón* át találkozhatunk zsidó szereplőkkel, olyanokkal, akik túléltek a holokausztot, és olyanokkal, akik nem.

Különös gonddal és finomsággal teremtett karakterek ezek, még ha csak egy pillanatra bukkannak is fel a szövegben. Az 1950-es évektől egészen a nyolcvanas évekig a magyar irodalomban nagyon kevés szerző érintette a zsidóság tragédiáját. Női szerzők közül érdemes említeni Palotai Boris regényeit, Ember Mária, Beney Zsuzsa és Rudnó Teréz műveit. Ezekben a regényekben is megjelenik a trauma: mely szerint a háború után „úgy tettek a zsidókra”, mintha soha nem éltek volna közöttünk, mintha nem is léteztek volna. Elhallgatták a Világháború ejtette sebeket, és a hiányról, mely az elhurcolt, meggyilkolt tömegekről tanúskodott igyekeztek tudomást sem venni. A szocialista realizmus esztétikáján kívül estek az identitásproblémák és a családi (privát vagy közösségi) traumák.

Szabó újra és újra visszatér az elfeledettekhez, megeleveníti őket szövegeiben. A zsidó gyermeket, Groszmann Évikét, a rideg és tartásos bihari paraszt-

Egészen a nyolcvanas évekig a magyar irodalomban nagyon kevés szerző érintette a zsidóság tragédiáját.

lányból lett cseléd, Emerenc karjába adta, hogy fusson vele e gyilkos hatalom elől, ahogyan az Álarcosbál Éva nénijét is egy rendes katolikus lányra bízta, hogy megmaradhasson. A *Freskó* Zucker Éváját Budapesten rejti el, később a *Danaida* Nórájával együtt belépteti a pártba, hogy reménykedhessenek egy új jövőben. Nagyon érdekes momentum Szabó Magda szövegeiben, hogy majdnem minden zsidó lányt Évának nevez.

A *Katalin utca* Held Henriettjét agyonlövik, de az író feltámasztja őt a halálból és megengedi neki, hogy visszajárjon a kifosztott-kiürített nagypolgári lakásukba. Később Elekes Blanka, Henriett gyermekkori játszópajtása minden kóbor állatot Henriettnek keresztel, és igyekszik megmenteni őket; a vezeklésnek egy nagyon különös és megindító módja ez a könyvben. Az *Abigélben* Bánki Annát König tanár úr óvja, hamis papírokkal segíti, és Zsuzsanna testvér bátorítja az ószövegségi Sidrák, Misák és Abednégó történetével.

A zsidó kutya

Szabó Magda legerőteljesebb zsidó témájú szövege az *Alvók futása* elbeszélés gyűjteményben jelent meg 1967-ben *A zsidó kutya* címmel. Az írás egy aprócska faluban játszódik. Két fiatal, nyilas suhanc megy, hogy elhurcolja az idős zsidó orvost és feleségét otthonából. Sikertelenül, mert a házaspár ciánnal már előző éjszaka megmérgezte magát. Gyönyörű magyar fajkutya, egy hatalmas kuvasz szinte segítségért fohászkodik a suhancoknak, hogy menjenek, nézzék meg, hol maradnak ilyen soká' a gazdái, miért nem kelnek már fel, és jönnek ki hozzá a házból. A nyilasok gyűlölettel tájékozódik, amikor rádöbbennek, későn érkeztek és kicsúszott a markukból a két öreg. Magukkal akarják vinni a kutyát, de az nem tágít.

„Nem kellesz te ennek – mondta Antal – Zsidó kutya ez. Hallod? Zsidó kutya.

Szirma elveresedett. Nem egyszerre, lassan, mint-ha cseppenként szállt volna fejébe a vér. Elindult a veranda felé. A kuvasz nehezen halt meg, mert fiatal volt, egészséges, és Szirma ügyetlenül bánt a puskával, többször rá kellett lőnie. Nem nézett vissza, mikor végre kilépett a kapun, katonásan ment, majdnem kielégülten. A köz olyan üres volt, mintha nem is laknék benne ember. Antal megállt a sarkon, kihányta a konyakot. Míg a falnak dőlt, éppen a háznak látott. A lépcső piros volt, a zsidó kutya fehér, a verandaajtó zöld.”

Az író *Ne félj* című esszéjében így emlékezik vissza pedagógusi pályájának megrázó momentumára:

„Soha nem felejttem el pályám egyik legdrámaibb esetét. Akadt az osztályomban olyan gyerek, akinek

antiszemita kijelentései megdöbbenettek. Behívattam az édesapját. Keressük meg együtt a gyerek embertelen, méltatlan nézeteinek gyökerét. És akkor az apám nézett, és elsírta magát. Mert, hogy ők zsidók és a családjuk majd minden felmenőjét, rokonát elégették Auschwitzban. Elhűltem. A férfi pedig könnyek között igyekezett megmagyarázni, hogy szerette volna minden sérüléstől megóvni a gyermekét. Ezért titkolta előtte a múltat, az igazságot, ezért hallgatott, amikor saját gyereke – szavakkal – vérig sebezte.”

Mindezek után még nehezebb megértenünk a *Für Elise* Dódijának magyarok istenébe vetett hitét. A református egyház teológiájától soha nem állt távol az antiszemitizmus.

Külön érdekessége Szabó regényeinek a sok pozitív zsidó szereplő. Aztán a rendszerváltás után megszületik „önéletírása”, és a kis Dódi „gyermeki őszinteséggel” elszólja magát, mi köze van a jó Istennek a zsidókhoz. Rögtön ezek után a „kis Magda” Petőfivel példálózik. A harmincas években szokás volt, hogy Petőfit tartották a legmagyarabb költőnek, egyfajta szakrális, nemzeti prófétának, kinek nevét „akárkik” nem vehették szájukra. Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy 1939 és 1944 között számos, a református egyház által működtetett népiskolában a tanítók nem engedték az izraelita tanulóknak, hogy Petőfit olvassanak, „mert zsidó ajkukkal beszennyezik a magyar költőt!”

Kiegyezés Kádár rendszerével

Az ünnepelt író talán abból a bizonyos három T-ből a támogatott akart lenni? Aczél György, a Kádár-rendszer vezető kultuszminisztere volt az elnöke a Kossuth-díjat odaítélő állambizottságnak. Szabó Magda 1978-ban kapott Kossuth-díjat. Többi kitüntetését most nem említjük, de ezt megelőzően is részesült állami elismerésekben.

„Polgári íróként” is minden lehetséges támogatást megkapott a szocialista érában. Nagy szívfájdalma volt, ezt leveleiből tudjuk, hogy férjének, Szobotka Tibornak nem jutott annyi elismerés, díj, kritikai ünnep.

Drága kumacs! címmel (2010) az Európa Kiadó közölte Szabó Magda Haldimann Évának, svájci kritikusának írt leveleit (1970-2005). Nagyon érdekes a párbeszédük, mind a zsidósághoz való viszonya, mind pedig az író Kádár-korszakhoz fűződő komoly érzelmi kötelmei miatt. Szabó Magda ebben a levelezésben nyugati sikereit könyveli el, Haldimann Éva a *Neue Zürcher Zeitung* recenzense – a hetvenes évek hidegháborús időszakában méltatja nyugaton a támogatott írókat – köztük Szabó Magda Debrecenhez kötődő családregeit.

Szabó Magda a nyolcvanas és a kilencvenes években kendőzetlen nyíltsággal, nem egyszer pikírt mó-

Külön
érdekessége
Szabó
regényeinek
a sok pozitív
zsidó szereplő.

don beszámol Haldimannak a magyar irodalmi és politikai helyzetről. Miközben saját sikereit konstatálja, sőt újabb nyugati utakra, valutás honoráriumra és hírnévre áhítozik, folyamatosan panaszkodik, sőt egzisztenciális szorongással tekint a rendszerváltásra. Szorongását és félelmét a kiújuló antiszemitizmus, az ügynök vádak és Aczél-elvtárs elűzetése is előhívja – valamint a kiújuló nacionalizmustól való félelmei, melynek több levélben is hangot ad. Számba veszi a zsidó felmenőkkel rendelkező írókat és irodalmárokat. Furcsa meztelenség és lemeztelenülés ez a levelezés, melyet Szabó Magda méltatói nemigen tárgyalnak. Kiállás az elfogadás és az asszimiláció mellett, heves tolerancia beszéd – ugyanakkor sajnálat és empátia mindazok iránt, akik a szocialista rendszer irodalompolitikáját meghatározták és egyúttal gúzsba is kötötték, az írók többségének nyugati megjelenését visszafogták. Szabó Magda olyanokat ment fel és emel ki barátként, jótevőként, akik ma emblematikus figurái a korszak hatalmi irodalomtechnikájának (Nagy Péter, Illés Endre, Kardos György).

A *Freskó* árván maradt zsidó lánya, Zucker Éva szintén jelentős karaktere volt Szabó első regényének. Ő volt a református pap család megszökött lányának egyetlen barátnője. „*Kommunista vagyok – gondolta Éva – Azért vagyok az, hogy értelmesebb világot hagyassak a fiamra. Vajon miért fájnak néha a kis becsukott műhelyek? Talán mert Jenő úgy szerette a mesterségét. Milyen jót akarunk és mennyi hiba van még mindig*” – így hangzik Zucker Éva belső monológja. A regény megindító jelenete, amikor Annuska emlékezetből lerajzolja Évának Auschwitzban elpusztított szülei házát és műhelyét, amelyet '45 után államosítottak, és lerajzolja a címerfestő Zucker Jenőt és feleségét.

Szabó Magda műveiben egy új nőtipust is megteremtett. Az erős, független dolgozó nőt, legyen az tanár, tehenész, gyári munkás, traktoros, könyvtáros. Rögtön az első regényében megszületett Máté Corinna-Annuska, szabad nő. Az autokrata apa elnyomásából bátran kitört, megszökött, hogy megvalósítsa álmát. Számos küzdelem, nélkülözés árán festőművész lett. Óriási érvágás ez egy kálvinista családban, hiszen a puritán vallás borzad a képektől, és fertelmes bűnnek tartja a teremtetett világ ábrázolásának valamennyi módját. Ráadásul Máté Corinna vadházasságban élt egy férfivel és pirosra lakozta lábán a körmeit. Igazi lázadó, egyházgyalázó. Erre az útra fog lépni testvére, a mindig elnyomott Janka is, aki a regény végén döntést hoz, kilép a családból, lányával együtt ott hagyja a rajta uralkodókat. Művészi kézimunkáit fogja árulni. Hosszú évek után saját lábára áll.

„*A férfiről megszoktuk, hogy élete fősodrárt a munka alkotja, mellette és mögötte lobog a szerelem. A hagyományos, klasszikus ábrázolás nem ismer ehhez hasonló nőtipust. Engem pedig elsősorban ez érdekel. Aszszony, aki férfimód viseli a terheket. Például a Freskó Annuskája.*”

A változásra utal az a tény, hogy minderről ma már beszélünk. Meggyőződésem, hogy egy előző kor légkörében én sem lehetnék íróként ilyen őszinte. Nem is a kiadó, a közönség utasítaná vissza a nyílt beszédet. Egyébként, a változás elsősorban a fiatalok körében érződik. Annak idején a mi családjunk kivétel volt Debrecenben. A nők nagy része a család rabszolgájaként élt, és anélkül halt meg, hogy valaha is megmutatta volna önmagát. A nagy többség elfogadta, mint katekizmust,

„*hogy kezdetben teremte Isten az eget és a földet – aztán a nőt, abból a célból, hogy legyen mindig almás rétes. Ma már vidéken is sokkal kevesebb nő fullad zokszó nélkül a zsírosbődönbe. Eredmény az is, ha felismerik a maguk bezártságát, ha jajgatnak és láznak ellene*” – nyilatkozta egy interjúban a hetvenes években.

Ifjúsági regényeiben (*Mondjátok meg Zsófikának, Születésnap, Álarcosbál*) tüchtig rajvezetők, fess KISZ-esek, az igazság és becsület bajnokai sorakoznak fel az olvasók előtt. Ugyanakkor Szabó Magda 2001-ben a Horthy rendszer újraélesztett kitüntetésében, Magyar Corvin-lánc díjban részesült. A sokat vitatott kitüntetést könnyű szívvel fogadta el. A helyzet fonák, hiszen akkor már a kommunista rendszer üldözöttjeként tartották tiszteletben.

Mindmáig ő az egyik legnépszerűbb író hazánkban. Szabó Magda privát történelmeket felvonultató, „női” könyvei bestsellerek. A társadalom valamennyi rétegéből vannak olvasói. Júlia utcai lakása zárándokhely, ahogy Emerenc legendás ajtaja is. Az iroda-

Szabó Magda műveiben egy új nőtipust is megteremtett

Az irodalom-
tudományos
kánón azonban
nem kedvez
megítélésének

lomkritika, főleg az irodalomtudományos kánón azonban nem kedvez megítélésének. Kevés tanulmány, kritikai beszéd veszi őt körül. Néhány kritikus hamisnak és középszerűnek véli, mások a kispolgárok írójának bélyegzik. Lovas Ildikó *Cenzúra alatt* című regényének a következő alcímet adta: *Készülődés a szabómagdaságra*. A regény Kiss Piroska népműve-

lő pályáját beszéli el, aki a következő szabómagdaságokra készül: nemzetért tevő, dolgozó Szabó Magda, erős asszony, tekintély, egy meg nem alkuvó Szabó Magda, aki visszakövetel magának mindent, és a nagyszerű és szép, a nemzetnek tetsző dolgokat mondani és írni képes Szabó Magda.

Lovas Ildikó egy interjúban azt nyilatkozta: „Csak az a kérdés, hogy ki az, aki az erkölcs mércéje. Ki az, aki megengedheti magának, hogy pálcát törjön mások felett. Aki kijelentheti, hogy ő az érték és mérték.” (Vajdaságiskaccok, Cenzúra nélkül: Interjú Lovas Ildikó íróval.)

Nehéz az olvasónak kedvenc írójáról elfogulatlanul írni, főleg ha kislánykora óta vele van és hozzá nőtt, ha számára az író egyenlő Szabó Magdával. Az ilyen olvasó megbocsátja Dódinak a magyarok istenét, még a Corvin-láncot is, hiába érzi, hogy valami nem stimmel.

Az író meseregényében, a *Tündér Lalában* találkozhatunk egy pici, arany egyszarvúval, a Kisgigivel. Ez a lény különleges képességgel bír. Le tudja csavarni fejéről a szarvát, melyben egy tükör található; ha belenéz, meglátja benne az igazságot. A protestánsok szentjeként emlegetett Pál apostol Korinthusiakhoz írt levelében beszél egy tükörről, az Ige tüköréről. Ez a spirituális tartalom arra hívja fel a figyelmet, hogy ha valaki ebbe a tükörben megvizsgálja magát, meglátja és megtudja az igazságot önmagáról és korrigálhatja cselekedeteit. A gyakorló református Szabó Magda a mesefigura megformálásakor is az Írásra támaszkodott. Bizunk benne, hogy ő is belenézett abba a „bizonyos” tükörbe. Mi nem hívtunk pálcát törni felette.

Trauma és utóhatás

A szemináriumsorozat a vészkorszak és a másodgeneráció irodalmáról a *Szombat* folyóirat szervezésében, Szántó T. Gábor vezetésével 2015-ben is folytatódik.

Kéthetente keddenként, 18.00-kor a Bálint Házban (Bp. VI., Révay u. 16.)

Jelentkezni, olvasni és beszélgetni a művekről sosem késő!

2015. első félév:

- március 10.: Rudnóy Teréz: *Szabaduló asszonyok*, vendéglőadó: Jablonczay Tímea
március 24.: Palotai Boris: *A férfi*, vendéglőadó: Jablonczay Tímea
április 7., 21.: Nádas Péter: *Egy családregény vége*, vendéglőadó: Vári György
május 5., 19.: Nádas Péter: *Párhuzamos történetek*, vendéglőadó: Forgách András

Tandíj: óránként 600 Ft (a tavaszi szemeszter hátralévő alkalmaira váltható bérlet 3500 Ft)

Jelentkezni a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy délutánonként a **311-6665**-ös telefonszámon lehet.

Partnerek: Amerikai Joint Magyarország, Bálint Ház, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Szombat Alapítvány Média támogató: *Élet és Irodalom*

„TITKUKAT MAGUKKAL VIHETTEK A SÍRBA”

A *Klára virágos ruhája* egy nácik által bordélyba kényszerített kamaszlány története. A könyv szerzője, Shiri Zsuzsa, mint mondta, egy megvetett foglalkozás művelői iránt akart empátiát ébreszteni.

– Honnan jött az ötlet, hogy a nácik által prostitúcióra kényszerített lányok történetét dolgozza fel könyvben?

– Prostitúált hősnőt választva feministaként leginkább arra gondoltam, hogy történetével empátiát ébreszthet egy – a nőellenesek által súlyosan megvetett – deviancia irányába. Ezzel tehát talán tehetek valamit egy előítélet ellen. És egy tábori bordélyba kényszerített kamaszlánnyal a bűn fogalmához is közelebb juthatunk. Az olyan „bűnös” mint Klára, szerintem valójában mindig áldozat marad, és összetett sorsával talán jobban meg lehet érteni a zsidók háború utáni helyzetét is. Azt, hogy a második, harmadik generációnak tönkretett sorsú szülők, nagyszülők jutottak ennek minden bűjával-bajával.

– Volt empirikus anyaga a könyv megírásához? Találkozott valakivel, akinek ez a sors jutott vagy aki ismert ilyen embert? Esetleg olvasott visszaemlékezéseket, vagy látott a témáról szóló (dokumentum)filmeket?

– Ilyen dokumentumfilmet nem láttam, személyes visszaemlékezést nem olvastam, de olvastam a kérdést firtató történészi vitákról, amely pro és kontra állította, ill. tagadta a zsidó prostituáltak jelenlétét a náci bordélyokban. A könyv már nyomdában volt, amikor több olyan történet is eljutott hozzám, amelyben azt állították, hogy valóban voltak ilyen esetek.

– Tudható, hogy hány nő szabadult fel, aki ilyen megpróbáltatásokat viselt el és hányan kerültek közülük Izraelbe?

– Ilyen adatokról nem tudok, ez máig súlyos tabu, nem tudok róla, hogy Izraelben kutatták volna tudományosan. A háború idején prostituálódó zsidó nőknek hallgatniuk és titkolódzniuk kellett, ha túléltek, és újra próbálták kezdeni az életüket. Titkukat magukkal viheték a sírba, de azon se lepődnék meg, ha mégis előkerülne erről szóló családi történetek, bizonyítékok.

– Mennyire van jelen ez a téma a holokausztirodalomban, -művészetben, ill. a történelmi kutatásokban?

– A zsidók alapvetően középosztálybeli emberek, akiket különösen riasztanak a társadalmi devianciák. Szerintem a zsidó családokban, a zsidó kultúrában nagyon erős a megfelelési kényszer, s viszonylag ritkák a zsidó prostituált-hősök, noha erre is van példa: lásd Émile Ajar *Előttem az élet* c. könyvét. Ha mégis ilyen regényhős „születik”, az nagyot üthet, éppen azért, mert nagyon eltér a szokványos történetektől. Szintén csak a könyv megírása után fedeztem fel, hogy a hatvanas évek elején Izraelben egy ideig virágzó zsáner volt a holokauszt-pornó ponyva, amit „Stalag-könyvek” néven ismertek.

– Nekem a könyv kicsit forgatókönyv-szerűnek tűnik, a jelenetek nagyon filmszerűen követik egymást.

– Ez nem véletlen, filmnek képzeltem el az egészet, a könyv annak könnyebb megvalósítása érdekében született.

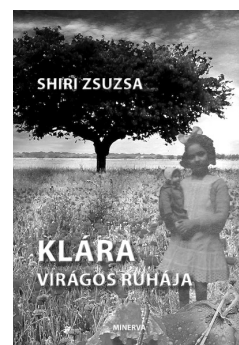
– Milyen visszhangja volt eddig a könyvnek?

– Megjelenésekor komoly sajtója volt, de az érdeklődés azóta sokat lanyhult, amiben közrejátszhatnak a magyar könyvterjesztési nehézségek is. Magam múlt szeptemberben Budapesten jártam, végigmentem a körúton, s betértem minden könyvesboltba, de sehol nem volt belőle. Csak a Pozsonyi úti Tékában láttam. Nagyjából nem lehet kapni, ezt így nem is nevezném könyvterjesztésnek, inkább könyvtemetőnek...

– Sikerült a megfilmesítés irányában lépéseket tenni?

– Jelenleg egy új héber nyelvű forgatókönyv változatot dolgozom, most épp a szinopszist készítem elő. Egy izraeli filmes barátnómmal a helyi filmfinanszírozó alapítványokhoz adjuk be, amely a forgatókönyv írását támogatja.

Gadó János

JEGYZET

* Stalag – a német Stammlager (törzstábor) kifejezés rövidítése.

Szántó T. Gábor

TRANSZ

Egy avatás előtt álló rabbinövendék vonzódni kezd a női ruhákhoz. Pszichiáterhez fordul, akinek segítségével ráébred, hogy testében női lélek lakozik. Öngyilkosságot kísérel meg, túléli, majd súlyos döntést hoz. Elhatározza, hogy nemet vált, és döntéséről értesíti tanintézete vezetését is. Az elbeszélés első része a *Jelenkor* folyóirat januári, második része a *Műút* februári számában jelent meg. Ez a harmadik, befejező rész.

Tudta, szinte biztos volt benne, hogy ennek be kell következnie. Schuller kérte a következő napon, hogy az óra után maradjon ott egy kicsit. Ez volt az első találkozásuk azóta, hogy beadta a kérvényt.

Az órán, amikor hozzászólni próbált, a professzor nem nézett vissza rá, nem is reagált. Rosszulesett neki, és egy idő után nem erőlködött. Amikor befejezték, a fiúk lehajtott fejjel mentek ki a teremből, csak Mandel nézett rá, és pislogott, hogy kifejezze szolidaritását.

Ahogy kettesben maradtak, látta a professzor addig jól leplezett felindultságát.

Ádám az első sorban ült. Schuller a katedrán dühösen csapta az asztalra aktatáskáját. Heves mozdulattal nyitotta ki és csúsztatta bele a Talmud kötetet és a kézikönyvet, amiből tanított. Ádám nem mert egyenesen a szemébe nézni, a tanár is kerülte a pillantását. Végül Schuller törte meg a csendet.

– Odaadták nekem is a beadványát. Hát tudja... – csóválta a fejét.

Ádám nem reagált. Schuller várt néhány másodpercet, és folytatta.

– Öregember vagyok, sok mindent láttam, hallottam, de azért ez... Nem értik ők sem ezt az egészet. Tudják, hogy maga... Jó diák volt mindig.

– Voltam? – kérdezte Ádám riadtan.

– Nem úgy értem! – intette le Schuller. – Még nincs...

– Hát akkor?

– Fogalmam sincs, miért akarták, hogy beszéljek magával.

– Nyilván azért, hogy felkészítsen a várható kellemtelenségekre.

– Ne ironizáljon! Ez az egész nekem is roppant kellemetlen. Maga a dolog... és amit kivált... egyaránt. Hogy hozhatott ilyen helyzetbe mindnyájunkat? – nézett a fiúra egy pillanatra, majd az asztalra meredve rázta a fejét. – Sejtheti, hogy ez az ügy nem itt dől el. Ez a hitközség kompetenciája. Talán azt akarják, hogy vonja vissza a beadványát. Ami képtelenség, mert az ügynök már híre ment. Lehet, hogy jobban járt volna, ha nem veri nagydobra – nézett újra Ádámra. – És ha megpróbálja kiverni a fejéből ezt az egészet...

Némán nézték egymást.

– Mit gondol a tanár úr, mi lesz?

– Fogalmam sincs. Soha ilyen elő nem fordult! És pont egy ilyen tehetséges gyerek! – csóválta a fejét. – Talán azt fogják javasolni, hogy menjen át művelődéstörténetre. Jó hebraista lehet magából. Foglalkozhat talmuddal, vagy zsidó történelemmel, tudom is én. Vagy lehet tanár, feltéve, ha talál olyan intézményt, amelyik alkalmazza.

– De én rabbi akarok lenni!

– Megörült, Kerpen? A beadványa után? A maga állapotában?

– Meg tudom védeni az álláspontom halachikusan. Tisztában vagyok a kérdés bonyolultságával, és utána néztem.

– Igen? És gondolja, hogy akik döntenek a sorsáról a Síp utcában, azok is tisztában vannak vele? Vagy, hogy érdekli őket? Egy női rabbit se fogadnak el, nemhogy egy... – Schuller elharapta a mondatot. Ádám elvörösödött. A professzor idegesen rendezgette össze a jegyzeteket.

– Én csak be akarom fejezni a tanulmányaimat – szólalt meg halkán Ádám.

– Akkor miért nem tudott várni még egy fél évet? – csapott az asztalra az öreg. – Miért nem tudta megvárni legalább azt a nyomorult záróvizsgát? A fenébe, Kerpen... Egy ilyen okos gyerek! És hogy jött magának ez az egész? Egyik napról a másikra csak úgy észrevette, hogy nem fér a bőrébe, vagy a testébe, és újat szeretne?

– Nem akartam hazugságban élni. Nem akartam így nekimenni az avatásnak.

– Értem – mondta gúnyosan Schuller. – Így már mindjárt más. És mit szólt az édesanyja, ha szabad kérdezmem?

Ádámot melegség öntötte el. Dacosan vágta oda:

– Elfogadta. Tudomásul vette. Szeret.

Hallgattak, nézték egymást. Schullernek mozgott a szája, mintha magában beszélne. Az előzőkhöz képest lecsillapodva szólalt meg.

– Nézze, Kerpen, maga eddig jó magaviseletű, kiváló fejű gyerek volt. Kedveltem magát, de most nem tudom kihúzni a drekkból. Ez a dolog még nekem is sok... Úgy értem, sejtem, mit jelenthet az ilyesmi annak, aki átéli, én se most léptem le a falvédőről. Láttam egy-két dolgot életemben, és igazán nem vagyok prűd, se érzéketlen, ezt tapasztalhatta. De ez a dolog... Lehet, hogy én már öreg vagyok... Fogalmam sincs, képes-e az ember változtatni a beállítottságán, fogalmam sincs, van-e visszaút, de azt tudom, hogy ezt házon belül nagyon nehéz lesz elfogadtatnia. Emberileg igyekszem magát... de rabbiként... Remélem, tényleg felkészült, mert amennyit én tudok, a Mózes 5. 23.1 alapján, azt mondom, ez nem összeegyeztethető a rabbisággal, de még az egyszerű zsidósággal se. És ezt nem úgy mondom, mint ellen-drukkere, higgye el...

Schuller széttárta a kezét.

– Sajnálom. Én, a magam részéről, ennyit tudok hozzáfűzni a dologhoz. Remélem, nem bántódik meg, hogy őszinte voltam. Mint a mestere, nagyon kíváncsi vagyok a részletes halachikus érveire, de segítséget ígérni nem tudok. Nekem is vannak korlátaim. – Biccentett. – Ha szüksége volna lelki vigaszra, megtalál. Tudja az ott-honi számomat. De hagyjon nekem időt, míg magamhoz térek.

– Köszönöm – mondta Ádám, és ő is felállt. Várta, hogy a professzor, lelépve a katedráról, kezét fogjon vele, mint máskor, de az öreg nem nyújtotta a kezét. Ez rosszul esett. Abban is biztos volt, hogy Schuller azért ajánlja, hogy telefonon keresse, mert nem akar vele az Intézetben együtt mutatkozni, se másutt találkozni.

Volt még egy beszélgetése azon a héten a rektorral, a rektorhelyetessel és a tanulmányi osztály vezetőjével a Diszteremben. Hárman ültek a hosszú, kék terítővel leterített asztal túloldalán, régi rabbik portréit ábrázoló olaj-

festmények alatt. Körben, az üvegezett könyvszekrényekben, évtizedek óta elő nem vett gót betűs könyvek porosodtak, bár a tárlók üvege mindig tisztán fénylett.

Nem említették, hogy nyomás nehezedne az Intézetre, de tudomására hozták: nem tudják elképzelni, hogy levele nyomán felavassák. Csak általában hivatkoztak a hagyományra: hogy az ember férfinak és nőnek teremtetett, nemét nem változtathatja meg, és női rabbik képzésével amúgy sem foglalkozik az intézmény. Részletes vitára nem adtak lehetőséget, de utaltak rá, hogy az ügyben a hitközség legfelső vezetésével konzultáltak, mert, mint fogalmaztak, az ügy egyházpolitikai érdekeket is érint, és nem lenne szerencsés olyan, rossz precedenst teremteni, amire később mások is hivatkozhatnak.

Miután nem engedték, hogy részletesen kifejtse érveit, Ádám felindultsága miatt szóba se került, hogy más szakon folytathassa, illetve fejezhesse be tanulmányait. Az Intézet vezetése – anélkül, hogy formális fegyelmi eljárás keretében testületileg meghallgatta, és vallásjogi érveit mérlegelte volna – elhatárolódott tőle, de nem adták írásba döntésüket, és azt sem mondták

– De én rabbi akarok lenni!
– Megörült, Kerpen? A beadványa után?
A maga állapotában?

egyértelműen, hogy kizárták a Rabbiképző növendékei közül. Mintha arra vártak volna, hogy közlésük nyomán ő hozza meg ezt a döntést.

Ádám elkeseredett. Hetente kétszer járt Erdődyhez. Gyógyszeradagját ismét fel kellett emelni.

Egyszer-egyszer lemerészkedett meleg bárókba, de visszaretent a fülledt légkörtől, s attól, ahogy lecsaptak rá, mint friss húsr. Inkább az interneten keresett társaságot. Néhány kellemetlen tapasztalat mellett – türelmetlen, rámenős figurák, sőt néhány antiszemita is előfordult az általa pár hét leforgása alatt megismert meleg és a transzneműek között – talált néhány szimpatikus, köztük zsidó fiút is, és két nemrég operált sorstársat, akikkel elkezdett összejárni. Egyik új ismerősével bizalmas közelségbe is került, és miután legyűrte félelmeit, első ízben élhette át vele, milyen az, amikor másvalaki szerez neki örömet.

Időközben kiforrott benne a döntés: a Bét Dinhez* fordul, habár sejtette, aligha hoznának a hitközség

* Rabbikus bíróság.

vezetése, vagy a Rabbiképző Intézet érdekei ellen szóló döntést. Úgy érezte, mégis meg kell próbálkoznia. Komolyan készült, összegyűjtötte a legszükségesebb érveket, az írásos beadványhoz pedig a szöveghelyeket is megjelölte az idézett forrásokban.

Egy keddi nap délelőttjén került sor a tárgyalására. *Szimánnak* – jó jelnek – tekintette, mert a teremtés harmadik napjánál kétszer szerepel a Tórában a mondat: Isten látta, hogy jó.

A Síp utcában, a rabbiságon három ember várta, közülük kettő tanította is Ádámot. Fagyos volt a légkör, amit udvariassággal ellensúlyoztak: megkérdezték, kér-e kávé vagy teát, esetleg ásványvizet. A rabbiság idős vezetője az íróasztalánál foglalt helyet, két fiatalabb kollégája – akik közül az egyik nem volt sokkal idősebb Ádámnál – az íróasztalhoz tolt dohányzóasztal egyik oldalán, Ádám, illetve a Rabbiképzőt képviselő, művelődéstörténetet tanító rektorhelyettes velük szemben.

Míg Ádám beszélt, szüntelen forgatnia kellett a fejét, hogy mindegyikükhöz személyesen szóljon, és a sze-

le, hogy az ügy, melynek kapcsán kértem a Bét Dint, hogy hallgasson meg, szokatlan, és sokan nyilván úgy gondolják, visszatetsző, sőt provokatív. Lehet, hogy én is hasonlóképpen gondoltam volna, ha nem tapasztalom meg, mit jelent. De miután megtapasztaltam, és a lelkiismeretem nem engedte, hogy rabbinövendékként képmutató életet éljek, fontosnak tartottam, hogy megosszam gondjaimat tanárainmal és az Intézet vezetőivel. És, mert úgy érzem, a rólam szóló döntés kapcsán nem merítették ki az összes vonatkozó forrást és érvet, ami helyzetem megítélésére alkalmazható, ezért kértem, hogy a Bét Din is nyilvánítson véleményt.

Kissé remegett a hangja, de szépen, szabatosan beszélt. Majdnem szó szerint ismételte, amit leírt. Amikor rátérhetett a valódi érvekre, megnyugodott némiképp, bár az asztal túlfelén ülők figyelme el-elkalandozott. Már a kávéskanna után nyúltak, újratöltötték csészéiket.

– De mik is azok a pontok, ahol helyzetem ütközhet a hagyománnyal? Két dolgot szeretnék most tisztázni: a ruhaviselet kérdését... – Elhallgatott, mintha hatásszünetet tartana, pedig csak erőt gyűjtött, mert kihagyott a szívverése. Mély levegőt kellett vennie, mielőtt folytatta: – És a nemem megváltoztatását. A rabbini tevékenység gyakorlása nem tartozik jelen kérvényem tárgyához. A hagyományos források mellett Rabbi Tilsen, a Congregation Beth El-Keser Israel konzervatív rabbijának írására hivatkoznék a későbbiekben.

Ádám először arról beszélt, hogy a tórai parancsolat célja, miszerint férfi ne hordjon női ruhát, nő ne hordjon férfiruhát, alapvetően a házasságtörés elkerülésére irányult, esetleg a vallási kellékek nemhez kötése volt a cél.

– Ez utóbbi kisebbségi álláspont – jegyezte meg –, a Pszeudo Jonathan szerint a ciceszre és a taleszre vonatkozik, de nem tekintették a későbbiekben normatív erejűnek. Van, aki a női, illetve férfiruha viselésének tilalmát nem szimmetrikus parancsolatként érti, hanem úgy, hogy férfi felszerelése, fegyverei ne legyenek nőknél, hogy ne menjenek háborúba. Ezt mondja Rabbi Eliezer Ben Jacob a Talmudban, és ezért is döfi le a Midrás Mislé szerint Jael egy sátorrúddal, vagy cövekkel Siserát, és nem karddal. Írásban természetesen a pontos forrásokat is megjelöltem – csúsztatta át az asztalon kollégái, illetve a rektorhelyettes elé az előkészített, fénymásolt és összetűzött papírlapokat. Csak a rektorhelyettes nyúlt érte.

– Rási úgy értelmezi a parancsolatot, hogy egy nő azért nem viselhet férfiruhát, hogy ne mehessen férfiak közé, így ne követhessen el házasságtörést, de

Néhány antiszemita is előfordult az általa pár hét leforgása alatt megismert melegek és a transzneműek között.

mébe nézzen. Baljós érzést keltettek benne a komor, sötétbarna bútorok, bár a régi szekrényeket, ülőalkalmatosságokat és az íróasztalt nem először látta.

A rabbiság vezetője magas támlájú, faragott, bőr karosszékekben ült. Mintha időről időre bepárasodott volna a szemüvege, levette, és öltönye mellényzsebéből előhúzott zsebkendőjébe törölgette. Idegesítően sokszor nyúlt érte, mintha nem sikerülne eltávolítani a lencséről valami tisztátalanságot.

Ádám nagyokat nyelt, így próbálta hányingerét leküzdeni. Az utolsó pillanatig javítgatta beszédét, Erdődynek is megmutatta, aki javasolt egy-két apró változtatást, elsősorban az elején és a végén. A jogi érvekészlethez nem tudott hozzászólni, legfeljebb a retorikai fogásokhoz. Ádám gyakran belepillantott, s miközben beszélt, felidéződött benne az is, amit homiletika órán tanult a majdnem vak, idős rabbikollégától, aki épp ezért kapta ezt a tárgyat, s a nyugdíjas zsidó színésztől, akinek mély hangját még gyerekkorából, a rádióból ismerte.

– Tisztelt rabbi urak, kollégák – kezdett bele szinte kívülről tudott szövegébe –, tisztában vagyok ve-

férfi sem viselhet női ruhát: így mehet csak asszonyok közé. A Sulhan Aruch – nézett Ádám a papírjaiba – ugyanakkor purimkor megengedi a ruhacserét, mert az ünnep célja az öröm, nem a bűnelkövetés. A Széfer HaHinuch pedig kimondja: „A parancsolat gyökere, hogy megóvjon bennünket a szexuális bűnöktől, mert nem kétséges, hogyha egyforma ruhát hordanának, összekeverednének az emberek, és a földön elterjedne a helytelen viselkedés.” A bűn tehát, amitől meg akar óvni a törvény: a házasságtörés.

Felnézett, hogy fogadják érvelését, de az őt körülvevő arcokon nem látott érzelmeket.

– A Sulchan Aruch Jore Dea értelmezése szerint attól óv a parancsolat, hogy a férfiak simára borotválják arcukat és testük más részeit, ha ez nem helyi hagyomány, de ma már ez sem kirívó szokás modern zsidók között – mutatott körbe óvatlanul kollégáin, akik közül mindössze egy hordott szakállt.

Ahogy rájuk mutatott, kihúzták magukat, illetve zavartan néztek egymásra, mintha kínosnak találnák, hogy az ügy érintettje viselkedésükben bármiféle hivatkozási alapot talál.

– A források egybevetése nyomán leszögezhetjük, hogy a tilalom alapvetően nem a ruha, hanem a ruhában elkövetett törvénytelen cselekvés: a házasságtörés és mások megtévesztése, a hamis viselkedés ellen irányul.

Ádám szünetet tartott, kiitta a félig töltött vizes poharat. Gyorsan kortyolt, ne lássák, hogy remeg a keze. Mély levegőt vett és folytatta.

– A másik vonatkozó tórai parancsolatot idézném, ami esetemre vonatkozik: „Nem tartozhat az Örökkévaló gyülekezetéhez a zúzott heréjű, vagy a kaszt-rált.”

Ahogy ezeket a mondatokat kimondta, nem nézett rájuk, csak a papírba, mégis úgy érezte, kiszalad belőle minden erő. Meg kellett támaszkodnia az asztalon és várni néhány másodpercet, hogy folytatni tudja. Egymás után többször is hosszan levegőt vett az orrán, ahogy a relaxációs kazettáról tanulta.

– Jól van, Ádám? – kérdezte a rektorhelyettes. Finoman megérintette Ádám fekete zakója ujját.

– Elnézést – fordult felé hálásan Ádám –, igen. – Minden erejét össze kellett szednie. – Maimonidesz azt mondja Misné Tórájában: ha sérült taggal született, vagy betegség következtében veszítette el tagját valaki, akkor nem vonatkozik rá a parancsolat. De ugyan ki választaná szabad akaratából a kasztrációt? Vajon nem tekinthetjük-e közvetve valamilyen sajátos állapot, elválkozás és jogi, de csakis jogi analógiával, betegség következményének, ha valaki belső kényszerszerűen vezérelve választja a másik nemet? Még ha nem is érzi betegnek magát, pusztán csak másnak,

mert másként működik – lendült bele szenvedélyesen beszédébe. – Ki tenné ki magát ilyen szörnyű tortúrának testileg és lelkileg, ha nem ettől a kényszerszerűen vezetve? Másrészt viszont, nem nevezhető-e éppen az fenyegető betegségnek, ha valaki elveszítheti a józan eszét, ha nem végzik el rajta a műtétet? – halkult

De ugyan ki választaná szabad akaratából a kasztrációt?

el a hangja, mintha csak most, hogy kimondta, tudatosodott volna benne maradéktalanul saját igazsága, és hogy milyen veszély fenyegette.

– Ígyál még egy kicsit – töltött neki vizet a szemközt ülő, Ádámnál alig néhány évvel idősebb, ám máris testes kolléga. Halvány bátorító mosolya után aggódva pillantott a többiekre.

Forgott vele a terem. Mintha meztelenül futna és korbácsolná. Úgy érezte, nem tud több hangot ki-preselni magából, de aztán erőt vett gyengeségén. Lassan beszélt, hangsúlyozva, mintha ezzel érvei súlyát erősíthetné.

– Amikor a tórai tiltás keletkezett, a Közel-Keleten ismertek olyan kultuszokat, melyek része volt az önkéntes, vagy kényszer hatására történt kasztrálás, ami a teljes odaadást bizonyította. Ezek ellen irányult a parancsolat. Az ellenség nemi szervét eltávolítani győzelmi jelként megengedett volt. Így tett Dávid a filiszteusokon aratott győzelmekor, amikor feltehető, hogy nem csupán előbőrüket vágta le. Zsidók számára tilos volt végrehajtani a műveletet egy másik zsidóval, de a nem zsidóra ez nem vonatkozik, nem zsidó tehát ma is elvégezheti a műtétet.

Lélegezz mélyeket! – sulykolta magába, és igyekezett így tenni. Nincs már sok hátra.

– Még egy aspektust kell érintenem. Természetesen tudom, a műtét megakadályozza a szaporodás parancsát, de ezt egy analógiával az abortuszra vonatkozó talmudi és későbbi rendelkezésekkel tudom párhuzamba állítani. Ezek értelmében az anya saját életének megmentése megelőzi a magzatét, amikor a fizikai vagy lelki fájdalom olyan súlyú, hogy a műtét az élet, vagy a személyiség integritása érdekében szükséges. A már élő személy élete előbbre való a meg nem születettéhez képest.

Ádám körbenézett, szerette volna látni mindegyikük arcát, de az idősebb kolléga lehajtott fejjel a karikagyűrűjét forgatta elmélyülten, a bíróság vezetője pedig ismét a szemüvegével volt elfoglalva. Csak a fi-

atal rabbi és a rektorhelyettes nézett rá. Ádám nagyot sóhajtott.

– Összefoglalásképpen a következőket szeretném mondani. Tisztában vagyok azzal, hogy az embernek meg kell elégednie a testével, amit Isten adott neki. De ha nem képes élni benne ép személyiséggel, akkor lehetséges, hogy a műtétet bizonyos rabbik, az általam említett források alapján engedélyeznék. Két vagy három parancsolatot érint a problémám, és én kész vagyok arra, hogy az egyszeri beavatkozást je-

vetelményeket, s miután ez már a második ilyen fél-év volt tanulmányai során – áttekintették a korábbi félév mulasztásait is – az Intézet működési szabályzata értelmében kizárja hallgatói közül.

Mellékletként megküldték a rektori hivatal rövid, néhány soros levelét is. Nem értette. Amikor vele beszéltek, semmiféle írást nem mutattak.

– Meglepi? – kérdezte a doktor, akit még délután felhívott. A kivételes helyzetre való tekintettel, még aznap késő este fogadta.

– Nem. Azt hiszem, nem. Csak az indoklás... Álságos.

– Kétségbe van esve?

– Kicsit... Nem – rázta a fejét.

– Nagyon.

– Mi a B terv?

– B terv?

– Mindig kell lennie B tervnek.

Ádám értetlenül nézett.

– Harcol tovább? – kérdezte az orvos.

– Kivel? Miért?

– Az igazáért. Az Intézettel.

Ádám a fejét ingatta.

– Nem megy. Egyedül vagyok.

– Mint mindenki – biccentett Erdődy. – De ezt már az egzisztencialisták is tudták. Legyen egy kicsit dühösebb... Nincs senki, akitől segítséget kérhetne? Akiben megbízna? Akivel beszélhetne? Akinek van a témában külföldi tájékozottsága, esetleg ismeret-sége?

Ádám lassan csóválta a fejét. Úgy érezte, mintha kietlen pusztaságban nézne körbe menedéért.

– Kis ország, szűk perspektíva – mélázott Erdődy. – Ezt különben már a dédapám is mondta a nagyapámnak, pedig akkor még a Monarchiában éltek... El is ment Olaszországba autómérnöknek. A Topolino tervezőcsapatában dolgozott a harmincas években. Nem említettem még magának?

Mi köze ennek az ő történetéhez? Ádám nem értett semmit. Sose volt még vele ilyen személyes.

– Aztán a háború után visszajött, gondolván, hogy fellendíti a magyar autógyártást. Leültették... Ipari kémkedésért. Ötvenhatban nem volt rest, újra szedte a sátorfáját és visszament a Fiathoz a nagyanyámmal együtt. Az apám akkor volt húsz éves, nem akart menni, de ez egy másik történet. Kicsit elkalandoztam, elnézést. Csak azt akartam mondani, hogy odakint tágasabb. Maga beszél héberül, angolul. Érdemes volna körülnéznie. Háttha van olyan közösség vagy intézmény, ahol elfogadnák, ahol tanulhatna.

– Kapcsolatok nélkül? – Ádám megint kétkedően rázta a fejét. – Az én problémámmal...

Az embernek meg kell elégednie a testével, amit Isten adott neki. De ha nem képes élni benne ép személyiséggel, akkor lehetséges, hogy a műtétet bizonyos rabbik, az általam említett források alapján engedélyeznék.

lentő műtét után ugyanolyan törvénykövető életet éljek, mint előtte. Ahhoz viszont, hogy a törvény útján járassak, magammal kell megbékélnem először. Kérem tehát a tisztelt Bét Dint, hogy a felsorolt szempontok alapján döntsenek esetemről, és tegyék lehetővé, hogy befejezzem tanulmányaimat. Köszönöm, hogy meghallgattak.

– Köszönjük mi is. Igazán érdekes és kimerítő volt az érvelés – tette fel ornyergére szemüvegét a rabbiság vezetője, kollégáira pillantott és felállt. A két másik rabbi is követte. – Miután számos forrás felderült, ezeket át kell tekintenünk. A Bét Din írásban fog értesíteni döntéséről, amit természetesen az Intézetnek is megküldünk – csapta hóna alá a paksamétát, biccentett Ádámnak és a rektorhelyettesnek.

Ádám később nem tudta visszaidézni, hogy jutott ki a hitközség székházából. Arra emlékezett csak, hogy már kint áll a Síp utca és a Wesselényi utca sarkán, égő arcának jólesik a tavaszhoz képest hideg szél, s a rektorhelyettes, mielőtt parkoló kocsijához lép, kezet nyújt neki.

– Remélem, tudod, hogy nem személyes ez az egész.

– Persze, tudom – biccentett Ádám, csak azt nem tudta, vajon a másik érti-e a saját szavait.

Egy hét múlva kapta kézhez a határozatot. A Bét Din helybenhagyta a rektori hivatal döntését, mely kizárta őt a hallgatók sorából. A döntéshez fűzött indoklásban az állt, hogy a megengedettnél több igazolatlan órája volt, nem teljesítette a tanulmányi kö-

– Az itteni jó kapcsolatai olyan sokat számítottak?

– És az anyám? – Ádám mintha csak önmagától kérdezte volna. – Mi lesz az anyámmal nélkülem?

– Talán újra férjhez megy – mondta a doktor. – De azt is nyugodtan kimondhatja, hogy maga tart attól, milyen lesz az anyja nélkül.

Egy hátizsákba pakolta a könyvtárból kikölcsönzött köteteket, melléjük csúsztatta az indexét. Fojtógató rosszkedvvel indult a József körútra. Ötödik éve járt a Rabbiképzőbe. A nyári hónapok kivételével majdnem minden hétköznapi megfordult itt az utolsó félévig.

A titkárságon, miután bekukkantott és látta, hogy nincs bent más, csak a titkárnő, leadta az indexét. Nem akart találkozni senkivel. A titkárnő váratlanul felállt és megölelte. Ez jólesett neki.

A könyvtárosnő Meyer professzor napokkal korábban neki hagyott levelét nyomta a kezébe. Meglepetésében ott helyben kibontotta. Ékezet nélküli, számítógéppel írott levél volt.

*Kedves Ádám,
sajnálattal hallottam, mi történt. Gondolkodtam,
mit lehet tenni. Keressen meg az irodamban.
Udvozli
Prof. Meyer*

Meyer irodája a könyvtár melletti szemináriumi helyiségből nyílt. Amikor kopogtatás után belépett, Meyer nem sokat tétovázott.

– Maga az? Már vártam – állt fel, nyújtotta a kezét, és helyet mutatott az asztal előtti széken. – Tegye csak át valahova a könyveket, és üljön le. Nálam mindig kupi van. Képtelen vagyok ott hagyni egy jó könyvet az antikváriumban. Kér egy kis szíverősítőt? – Jiddis feliratú, kéklő szilva képével ellátott üveget emelt le a polcra, a könyvek közül. Félig még tele volt. – A kóser szilva igazi hungaricum-judaicum.

Ádám a fejét rázta.

– Ne mondja senkinek – lötyögtette meg Meyer az üveget. – Még azt mondanák, hogy iszom.

Töltött magának egy stampedlit és felhajtotta.

– Nem rabolom a drága idejét. A jó rabbi is holtig tanul, nemcsak a jó pap. Ugye van egy ilyen közmondás? De ez most mindegy... Hallottam, mi történt, fogadja együttérzésem.

– Köszönöm – Ádám hangja kényszeredetté vált. Nem értette Meyer jókedvét.

– A beadványát is olvastam. Cifra egy eset a magáé. Mik a tervei?

Ádám megvonta a vállát.

– Még nem tudom. Sok lehetőségem itt nincs.

– De érdekli, hogy tovább tanuljon?

– Hol? – kérdezte Ádám.

A professzor, bár senki nem hallhatta őket, lehalakította a hangját:

– Ha úgy dönt, hogy nem vették el a kedvét a jidiskájtól... Hallottam egy közösségről, San Franciscóban, ahol talán szívesen látnák. Nem maga lesz az egyetlen érdekes eset. Utólagos engedelmével már írtam is nekik... Persze csak elvből, hogy tudnának-e segíteni. Remélem, nem bántódik meg. A saját intézményem nem ajánlom. A Seminary ennyire azért nem modern intézmény. Bár rabbinok és homoszexuális rabbinok, sőt lesbikus rabbinok is vannak a konzervatív mozgalomban, de ez a transz-dolog... Ugye így hívják? Szóval, ez egyelőre még nekünk is sok... De mondom, van olyan közösség, ahol elfogadnák, és tanulhatna.

– Milyen halachikus érvvel? – kérdezte Ádám.

A professzor szeme felcsillant.

– Ebből is látni, hogy maga igazi rabbi... Ha jól tudom, valami olyasmivel argumentálnak, hogy az operációval, pláne, ha nem zsidó orvos csinálja, csak egyszer hágja át a törvényt, és később szeretné a válást gyakorolni. A részletekbe, az igazat megvallva, én nem merültem bele. Mint mondják, it's not my cup of tea. Hogy úgy mondjam, az én kutatási területem ettől igen távol áll. Ez legyen a maga gondolja. Itt van az e-mail címük és a honlapjuk címe – csúsztatott a fiú elé egy előre elkészített cédulát.

Áldassál Te, Örökkévaló,
aki akarata szerint teremtett!

Ádám csodálkozva, hálásan nézett rá.

– Egy dolgot azért megnéztem, mert arra privátim kíváncsi voltam – mondta Meyer. – Az áldások tekintetében Rabbi Eliezer Yehuda Waldenberg responzumát ajánlom figyelmébe. A reggeli imában a férfiből nővé operálnak a férfi áldása helyett, ami így szól: „Áldassál Te, Örökkévaló, aki nem teremtett nőnek”, illetve a női áldás helyett, ami így szól: „Áldassál Te, Örökkévaló, aki akarata szerint teremtett”, azt kell mondania: „Áldassál Te, Örökkévaló, aki akarata szerint megváltoztatott”. Csak ennyit akartam – mosolyodott el. – És ha netán átruccan a keleti partra, nézzon majd be hozzám a Seminary-be. A Columbia metrómegállónál kell leszállni a Broadwayen, ott majd megmondják, merre. Szívesen látom. Na, el ne bögje magát, mint egy nő... Adjak zsebkendőt?

HÉDI NÉNI NAPPALIJA

Az életünket kitöltő szakadatlan evésről és szünni nem akaró éhségről szól a Gólem Színház interaktív tájelőadása, a *Szakácskönyv a túlélésért*, amely Czingel Szilvia azonos című könyve alapján került színpadra. Élettörténet és receptgyűjtemény – a holokauszt e különös és hátborzongató lelete – elevenedik meg a Kőleves vendéglő emeletén, amely az előadás idejére Hédi néni nappalijává formálódott. Borgula András és Németh Virág az eredeti történetet – esszenciális módon – összesűrítette.

Három színésznő formál számtalan figurát, Gyarmati Dóra jelmezeit változtatva. Szerepek és korhoz kötött impulzusok váltakoznak. Színdarab a visszaemlékezésről: valóság és álmodozás (mint túlélési stratégia) ételrecept-variációkon tűnik át.

Az ajtóban Weisz Hédi néni fogadja látogatóit (nézőit). Helyet foglalunk a körben futó asztaloknál, majd Hédi néni/Hédi/Hédike (Nagy Mari kortalanul) visszaemlékszik: eljátssza élete történetét. Fogfájós kislánnyá alakul át, szigorú mamáját Hay Anna alakítja. Bepillantást nyerünk egy zsidó kispolgári család mindennapjaiba és gasztrokultúrájába. Kóser és mégsem kóser, hiszen enni szerető hősnőnk olykor átruccan a szomszédba egy kis sertéskolbászáért,

ami igazán disznóság. Ám nagyvonalú: a pénteki kalácsból megkínál bennünket, és a lekvárból is hagy egy kicsit. Amikor férjhez ment, Hédi néni nem feltétlenül volt konyhatündér. De a kóser háztartás idillje amúgy is szertefoszlott...

Lágerarcok és női szeszély...

Diós stangli, krumplifánk, Gerbeaud-szelet, mogyorós habcsók és társai, melyek elsárgult fakó papírlaponként hullottak ki Hédi néni szakácskönyvéből évtizedek múlva. A lichtenwörthi borzalmas hónapok öröksége, melyeket ceruzával rögzített Hédi. A lágerjelenet a leg-erőteljesebb a darabban. De mi más is lehetne. Láger-

humorral: „Fogyókúrázni akartál, a legjobb helyen vagy...” Dermesztő külvilág, földöntúli éhség, fagy, és mindezek ellenére bőségesen áradó receptáradat, miközben glazírozunk, attasírozunk (a csuda tudja, mit jelent), és szertelenül dobálózunk a mennyiségekkel („amennyit felvesz”) és jól „fűszerezzük ízlés szerint”. Nem, nem szakácskönyvből főzünk: koncentrációs táborban vagyunk. Az éhezés hozta lendületbe ezt a képzeletbeli főzést a lágerszínpadon. Harc ez a túlélésért és a személyiség megmaradásáért. Klára (Radnay Csilla), aki a Rothschild Szalon manökenjeként került Lichtenwörthbe, mindvégig estélyi ruhájában éli át a pokol napjait (felejthetetlen látvány), és hosszú hajától – melyben tetvek masíroznak – sem akar megválni. Éva (Hay Anna) eltökélten diktálja hajdan volt kedvenc étellei hozzávalóit. Érezzük a fogolyban az erőt. Visszazökkenünk a valóságba: lágerlevest öntenek elénk kanálakat hajigálva. Nem kell megkóstolnunk.

Korrajz ez az előadás. A főszereplő örömmel ünneplné felszabadulását, ám leltárba kell vennie rokonait, a hazatérőket és holtakat (például férjét). Új karrier: Hédi társaival egy cukrászdában dolgozik, habot ver, de hirtelen az 56-os események kevésbé dicső jeleneteit látják az ablakból. A cukrászda tulajdonosa rohanva diszszidál. Emlékszilánkok a Szeged étteremből, az új szerelemről. Egzaltáltan goromba pincérnő (Hay Anna) lazán hajigálja elénk a B menüt, rántott parizert rizibizivel.

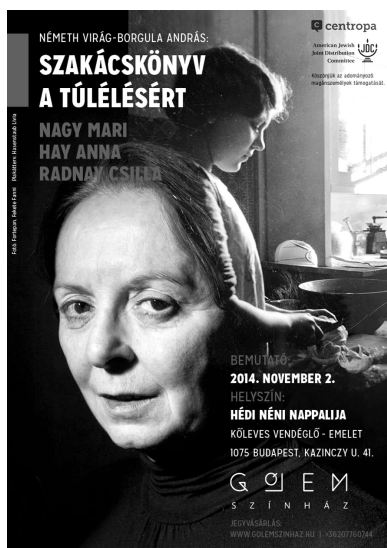
Kapunk egy csipetnyit még a rendszerváltozás körüli évekből, Hédi néni bölcs szkepticizmusából, és porcukros kiflijéből.

Humorral és fűszerrel bőségesen tarkított ez az összehangolt színészi játék. Karakteres arcok keretezik a fordulatos, pergő ritmusú életutat. Hédi néni (Nagy Mari) hitelesen, parttalan mesélőkedvvel, hangulatok ezerféle szálával átszőve játszik, tányért oszt lendülettel, és megbékéléssel tekint a XX. századra.

Hogy lehet-e ételreceptekkel ábrázolni egy évszázadot? Vagy érdemes-e? Talán nem nagy kihívás. Ám Endrei Istvánné Weisz Hedvig nem is olyan rég hunyt el: jó gondolat volt életre kelteni.

Szarka Zsuzsanna

Rendező: Borgula András, írták: Németh Virág és Borgula András, dramaturg: Németh Virág, Jelmez: Gyarmati Dóra
Helyszín: Kőleves Vendéglő

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes
előfizetési díj
1 évre 18 000 Ft
Megrendelhető
a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál
vagy fizessen elő!

Schiller Szervizek

ISO 9001:2009 szerint tanúsítva

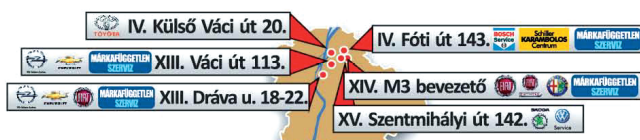
Több, mint 20 éves tapasztalat!

**Márkaservizek és típustól független
szervizszolgáltatások Budapesten, hat helyen!**

- ✓ 24 órás autómentő
- ✓ Hozom-viszem szolgáltatás
- ✓ Szakszerű szervizelés
- ✓ Kedvező árak

Schiller Szervizek Budapesten hat helyen!

BEJELENTKEZÉS: 452-11-76, 452-11-77 • WWW.SCHILLER.HU

HATÁRTALAN KÁRPÁTALJA

KONFERENCIA BEREGSZÁSZON
AZ AUSCHWITZI TÁBORBÓL VALÓ
SZABADULÁS EMLÉKÉRE.

A KONFERENCIA részeként sor kerül a Múzeum és látogatói központ megnyitására a beregszászi Zrínyi utcai zsinagógában. A konferencia helyszíne a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. A konferencia időpontjára kulturális zárandoklatot tervezünk, amelynek során Beregszász mellett Kárpátalja egyéb csodáit, magyar és magyar-zsidó emlékeit is megtekintjük. Ellátogatunk Husztra, Örkörmezőre és a Szinevéri-tóhoz.

A huszti zsinagóga megtekintése után az érintetlen szépségű Kárpátokban merülünk el, s a Szinevéri-tó csendes, nyugodt színes látványa, a hegyi patakok csörgedezése és a fenyves erdő részegítő levegője vár minket. A tóhoz – amelyet a népnyelv tengerszemként is emleget – Örkörmezőn keresztül visz az út. Az út során a vidék falvait régi, zsindeletűs faházait, fatemplomait csodálhatjuk meg. A tó körül lehetőség van csónakázásra, túrázásra.

Kulturális zárandoklatunk tervezett időpontja: 2015. április 27–30. között / négy nap, 3 éjszaka, kényelmes autóbusszal, 3 vagy 4 csillagos szállodában, reggelivel, sok-sok finom falattal és helyi borokkal. Szeretnénk, ha a szomorú emlékezet mellett az élet színeiből és vidámból is megismerhetnénk. Mert ideje van a gyásznak, ideje van az emlékezettnek, de ideje van az örömmnek is.

www.mazsike.hu
www.facebook.com/mazsike1988

PROAKTÍV

Purim!
FÓKUSZBAN

program vallásról és társadalmi
aktivizmusról

Balázs Gábor, Wirth Judit,
Polnauer Flóra, Kovács Edit,
Tikos Katalin

JÓ-LÉT Közhazsnú Alapítvány,
NANE (Nők a Nőkért Együtt az
Erőszak Ellen) Egyesület standjai

GYŰJTÉS a RÉSZ SZOCIÁLIS
ÉS KULTURÁLIS ALAPÍTVÁNY
- NŐI HAJLÉKTALANSZÁLLÓ
RÉSZÉRE - az adományokat
(édességet, pénzádományt) a
Bálint Ház infópultjába várjuk
2015. március 7-ig.

2015 Március 7. szombat
15:00-18:15

A ZSIDÓ MINDENIT
KIBIC
www.akibic.hu

Műsoralkotó

Kiemelt támogatás

Bálint Ház
www.balinhaz.hu
A műsorváltoztatás jogát fenntartjuk.

A program
ingyenes

9 770865 384003 15003

nka